

A MAGYAR SZEMLE
KINCSESTÁRA, 45. SZ.

MIKÉP FEDEZTE FEL
AZ EMBER ÖNMAGÁT?

— KIS ANTHROPOLOGIA —

IRTA
BARTUCZ LAJOS

BUDAPEST
MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

MAGYAR SZEMLE

Szerkesztőbizottságának elnöke Bethlen István gróf

Szerkesztője Szekfű Gyula

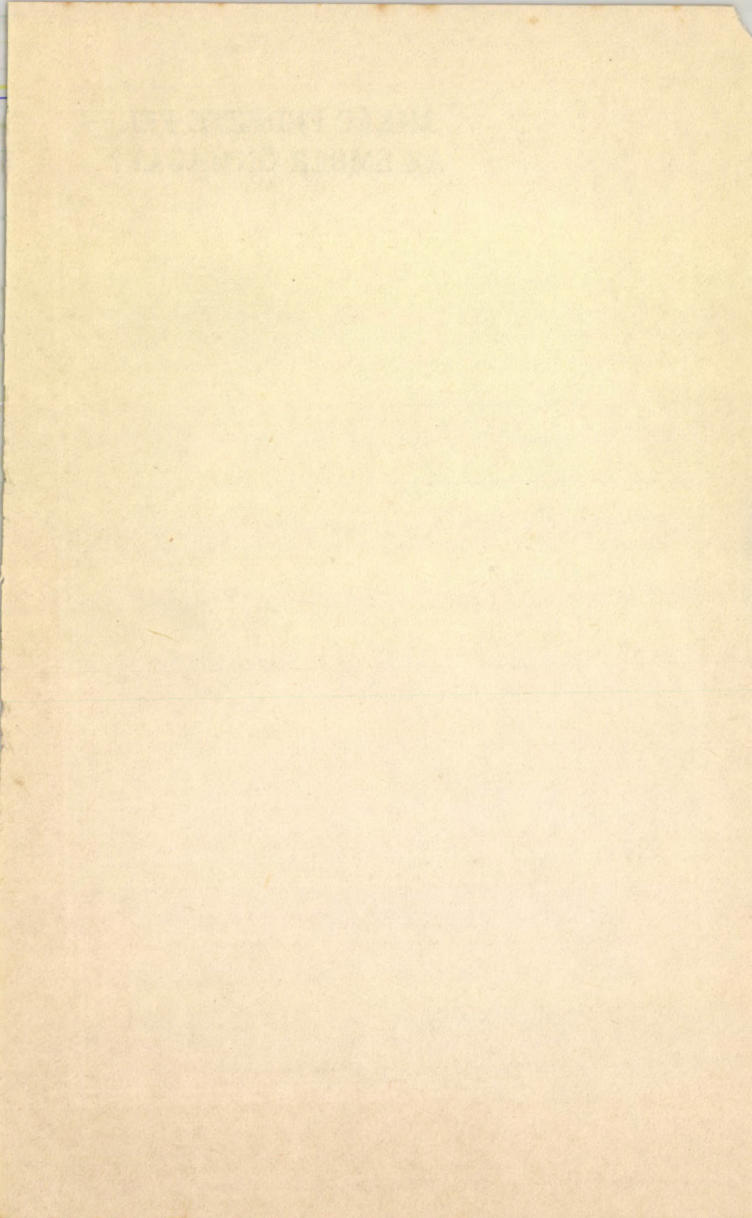
Havonta száz oldalon, pompás külső kiállításban, élénk, időszerű és kiváló tartalommal. Jeles szakemberek tollából minden számban vagy húsz aktuális és érdekes tanulmány és kisebb cikk a külpolitika, hazai közélet, nemzetgazdaság, szellemi és vallási mozgalmak, exakt tudományok, hadtudomány, irodalom és művészet köréből.

Minden művelt magyar könyvespolcán ott a helye a Magyar Szemlének, annál is inkább, mert kiadója — a Magyar Szemle Társaság — példátlanul olcsó árát szabta.

A Magyar Szemle Barátai Szövetségének tagjai 16 pengő évi díj ellenében nemcsak a folyóirat 12 számát kapják ingyen, hanem a Magyar Szemle Társaság összes — egyébiránt is olcsó — kiadványainak árából 25% kedvezményt élveznek. A kiadóhivatal címe: Budapest, VI, Vilmos császár-út 3. Telefonszám: Aut. 287—86. Postacsekkszám-lájának száma 22300.

Felvilágosításért forduljon a kiadóhivatalhoz — mely minden kérdésre szívesen válaszol —, vagy rendes könyvkereskedőjéhez.

MIKÉP FEDEZTE FEL
AZ EMBER ÖNMAGÁT?

A MAGYAR SZEMLE KINCSESTÁRA

MIKÉP FEDEZTE FEL AZ EMBER ÖNMAGÁT?

— KIS ANTHROPOLOGIA —

IRTA

BARTUCZ LAJOS

egyetemi magántanár

BUDAPEST, 1929

KIADJA A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

A Magyar Szemle Társaság tulajdonában lévő „Old
Kenntonian Style“ anyadúccokkal szedte és nyomta a
Fővárosi Nyomda Részvénytársaság

MIKÉP FEDEZTE FEL AZ EMBER ÖNMAGÁT?

1. „EMBER, ISMERD MEG ÖNMAGADAT!”

A delfii jóshely híres jeligéje a „*gnothi seauton*” (ismerd meg magadat) az ismeretek legnagyobb tömegét, főleg pedig a legérdekesebb és bennünket embereket legjobban érdeklő részét foglalja egy mondatba. Mert vajjon van-e probléma, mely jobban leköthetné érdeklődésünket s amely fontosabb volna jelenünk és jövőnk szempontjából, mint az, hogy tulajdonképen kik és mik is vagyunk mi emberek; honnan jöttünk s hová megyünk?

Önmagunknak s általában az emberi lénynek a megismerése adja kezünkbe azt a vezérfonalat, melynek segítségével úgy a magán-, mint a társadalmi életben helyesen viselkedni tudunk. Önismeret nélkül nincs erkölcsi tökéletesedés. Az önismeret és emberismeret teszi lehetővé a nagy emberi társadalomban való eligazodásunkat, az élet ezerféle kapcsolatában és küzdelmében erőink, képességeink legjobb kihasználását. Amit élettapasztalatnak nevezünk, lényegében ön- és emberismeret s a helyes világszemlélet alapját is önmagunknak s az emberi lénynek megismerése adja meg.

És ha van tudomány, amelyről elmondhatjuk, hogy a *gnothi seauton* tudománya, úgy az embertan (*anthropologia*) az. Már a neve is azt fejezi ki, hogy az emberi lényről szóló tudomány, vagyis mind amaz

ismeretek tárháza, melyek az ember mivoltát ismertetik meg velünk. Joggal gondolhatná ezek után valaki, hogy az emberiség bizonyára igen korán reáeszmélt önmaga megismerésének fontosságára és hasznosságára s így minden bizonnyal az embertan a legrégibb és legfejlettebb tudomány is.

Am az emberi szellem fejlődéstörténete mást bizonyít.

Ha ugyanis a tudományok és általában az emberi szellem több évezredes történetén végig tekintünk, arra a meglepő tapasztalatra jutunk, hogy — noha a megismerő, kutató szellem első felcsillanása s a tudományok kezdete szoros kapcsolatban áll az emberi szervezet életnyilvánulásaival, az önmegfigyeléssel, a „*gnothi seauton*” eszméjével, — a különböző tudományok között mégis az emberi lénnel magával foglalkozó tudomány, az embertan volt az, amely legutoljára fejlődött ki.

„Az embertan, úgy amint azt önök fölfogják s amint azt önök művelik — mondja *Broca*, a modern antropológia nagynevű atyamestere, a párisi embertani társaság egyik ülésén tartott lendületes megnyitó beszédében — legfiatalabb valamennyi tudomány között és valóban csodálkozásunkat fejezzük ki afölött, hogy miért jöhetett az csak oly későn létre. — Azon dolgok között, melyeket a tudomány bűvárkodás alá vehet, vajjon van-e egy is, amely érdekesség és fontosság tekintetében egyenlőrangú lehetne azzal, amely önöket ide, e körbe vonzza? És vajjon nem áll-e az, hogy mielőtt az ember a külső dolgokhoz fogott, a hellének legbölcsebbjének életelve szerint előbb azt kellett volna tanulnia, hogy önmagát megismerje? De az emberiség fejlődésében egészen hasonló a gyermekhez, aki kezdetben önmagával mit sem törődve, csak a rajta kívül eső tárgyakra kíváncsi;

aki később dolyfösségében és együgyűségében a külső tárgyakra inkább figyelve, mint gondolatainak menetére, önmagától eltelődik és önmagát bámulja anélkül, hogy fáradságot venne önmagát vizsgálgatni is. Így az önmagáról való tudatlanságban növekedvén fel, csak férfi korában veszi észre, hogy mindent látott, mindent vizsgált, mindenről okoskodott, kivéven saját lényének természetét. — Ilyen, és még ennél is késlekedőbb az ismeretek fejlődése az emberiségben. — Az emberiség is előbb már minden dolgot tanulmányozott, mielőtt a tulajdonmaga tanulmányozására gondolt volna. Az emberiség, jóval még a művelődés hajnalhasadta előtt, elvesztvén alacsony származásának emlékét és máris a tudományok küszöbén érezvén magát, merészen azt hihette, hogy neki nem is volt gyermekora, hogy mindjárt teljes erejében és teljes dicsőségében jött a földre, hogy neki a föld csak öröksége, nem pedig hódított birtoka, hogy a természet három országa csak az ő tetszésére és kényelmére van teremtvé, hogy a csillagok az ő számára ragyognak, hogy a napalok és az éjjelek csak az ő idejének a fölosztása kedvéért vannak, hogy az évszakok az ő termésére szolgálnak és hogy az évek az ő uralmának a megörökítésére valók; egy szóval azt hihette, hogy az egész nagy mindenség csak érette van teremtvé. És az emberiség olyanmire megrögzött volt ebben a képzeletben, hogy valóban lealacsonyodástól tartott s egészen az oktalan állatokkal egy rangra való leszállástól félt, midőn arról volt szó, hogy ő reá is alkalmaztassanak ugyanazok a tudományos vizsgálatok, ugyanazok a leírások és osztályozások, amelyekkel az úgynevezett természet-történet foglalkozik.”

Ime tehát az öntudatra ébredt emberi szellem, mintegy a saját lényének fenségétől eltelve s szemén az antropocentrisztikus gondolkodás hályogjával, a dol-

gok lényege megismerésének benső vágyától űzve, végig száguldott a föld, a világegyetem tárgyain, lényein, erőin. Azokat, amennyire tudta, felkutatta, ismeretkörébe vonta, vagy legalább megismerni törekedett. És amikor már mindennel foglalkozott: amikor ismerte az égi testek mozgásának törvényszerűségét, az élő és kihalt lények százezernyi fajait, amikor vegyszerei és kísérleti módszerei előtt elemekre bomlottak a föld szilárd kérgét alkotó ásványok és kőzetek, amikor mikroszkópja alatt meglátta az élő szervezet sejteinek és szöveteinek titokzatos világát s amikor az új ismeretek óriási tömegétől elkábulva, szinte a lehetetlen is lehetőknek tartva, azt kezdte hinni, hogy már mindent megismert és megértett, csak akkor vette észre, hogy éppen a legfontosabbal, a saját lényével nem foglalkozott: az *embert* magát nem ismeri.

De ez részben természetes is. Hiszen az ember addig, míg a körülötte lévő nagy szerves és szervetlen világot, annak egységes törvényeit nem ismerte, amíg abban a naiv hitben élt, hogy ő valami egészen különleges lény, aki nem tartozik bele az élők nagy világába, addig érdemileg nem is foglalkozhatott a „*gnothi seauton*” tudományával, mert nem volt meg hozzá sem a kellő tárgyi ismerete, sem a megfelelő világnézete. Csak amikor a természettudományi kutatások nagyszerű s egész addigi gondolatvilágát átformáló eredményei szemei előtt feltárultak s amidőn *Lamarck*, *Huxley*, *Darwin*, *Vogt*, *Haeckel* és mások a fejlődés (evolúció) elvét, mint az egész élő természetet átfogó egységes törvényt, az emberre is alkalmazták, majd amikor *Mendel* alapvető kutatásai, illetve azoknak újból való felfedezése nyomán, az élőkkel foglalkozó összes tudományok alapja az örökléstan lett s kiderült, hogy a természet koronája testi sajátságai s alapvető szellemi tulajdonságai tekintetében épúgy az öröklés

szigorú törvényeinek uralma alatt áll, mint akár a legalsóbbbrangú állatok és növények, — akkor hullott csak le az emberiség szeméről a hályog s kezdte belátni addig képzelt kiváltságosságának üres voltát s kezdett a saját lényének megismerésével tüzetesebben foglalkozni, majd abba rendszeresen belemélyedni.

Ám az út, melyen az igazságot szomjúhozó emberi elme önmaga megismerésére elindult s amelyen azóta haladt, nem volt mindig síma, sem egyenes. Kemény rögök és mély kátyúk fáradságossá tették a rajta való járást, magas vad fű és sűrű bozótok nehezé a tájékozódást. Néha meg a délibáb csalóka képe vezette félre a kutató embert s hosszas tévelygés és nagy kerülők után találta csak meg ismét a célhoz vezető ösvényt. Ez a tévelygés azonban minden ismeretszerzésnek, minden felfedező útnak, az emberi szellem korlátozottságából fakadó, jellemző vonása. Érdekes közelebbről megismernünk, mert a multak tapasztalatán csak okulhatunk a jelen és a jövő számára.

2. A TERMÉSZETTUDOMÁNYOS SZEMLÉLET ALKALMAZÁSA AZ EMBERRE

Az emberi alak elfogulatlan, természettudományos tanulmányozására az első komoly kísérletek a 18-ik század második negyedében történtek. Az élők világának nagynevű rendszerezője, az istenfélő *Linné* (1735), valamint a 18-ik század legnagyobb terjedelmű (36 kötetes) természetrajzának szerzője, a szép stílusról híres *Buffon* gróf (1749) voltak azok, akik szakítva az emberi lénynek addig szokásban volt kiváltsá-

gos kezelésmódjával, az embert testi sajátságai alapján beosztották az állati rendszerbe és pedig annak legmagasabbrendű csoportjába, a főemlősök (*primates*) közé. Ugyancsak ők voltak azok, akik az emberi rasszok első részletesebb leírását és osztályozását adták. Attól kezdve pedig, hogy az emberi koponyák első rendszeres gyűjtője, *Blumenbach* (1775) s az arcszöge által a laikusok előtt is közismert *Camper* (1791), a tudományos koponyatan (*craniologia*) alapjait lerakták, a nyugati országokban mind több olyan orvos és természettudós akadt, aki az embert tette különleges tanulmányának tárgyává.

„De ezek a férfiak, — mondja *Broca*, a magyarra is lefordított *Topinard*-féle antropológiához írt előszavában — oly kutatásokra vetvén magukat, amelyeknek a haszna akkor még nem volt elismerve, mintegy táborkar valának hadsereg nélkül; és ha volt is néhány olvasójuk, elmondhatjuk, hogy nem volt közönségük.”

Csudálkozhatunk-e ezek után, hogy amikor fél-századdal később, 1859-ben, *Broca* lelkes toborzására Párisban megalakult az első tudományos embertani társaság, a félesztendeig húzódó előkészítő tanácskozások után is mindössze 19 alapítótag verődött össze, kiknek némelyike alig tett egyebet — panaszolja *Broca*, mint hogy nevét kölcsönözte az új vállalatához.

Ám az 1859-es év mégis történelmi nevezetességű dátummá lett az embertanban. Az a kis társaság ugyanis, amely akkor *Broca* elnöklete alatt Párisban összeült, feladatul tűzte ki magának az ember és emberi rasszok rendszeres tanulmányozását. Majd *antropológia* névre keresztelve el az új tudományt, a cél minél teljesebb elérésére maga köré gyűjtötte a bonctan, állattan, őslénytan, ősrégészet, nyelvészet, történelem művelőit, miáltal az embertant igen sokoldalú érdeklődés középpontjába állította. Ez az oka, hogy alig

alakul meg az új társaság, máris az emberi tudás legkülönbözőbb területeiről tódulnak felé a tudósok, hogy közreműködésükkel az emberi lény sokoldalú rejtélyének megoldását elősegítsék. Az érdeklődő nagy közönség pedig lelkes ámulattal hallgatja az új tudomány csodás ígeit s az általa feltárt szédületes perspektívát.

Páris s a párisi antropológiai társaság lett ily módon a modern embertani tudomány bölcsője, sőt jóideig középpontja és irányítója. Itt székel a tudományos vezérkar s innen indultak hódító útra az új eszmék és törekvések, melyek csakhamar termékeny talajra találtak Európa minden nagyobb kultúrállamában. Itt is, ott is hasonló nevű és célú társaságok alakulnak; antropológiai intézeteket, múzeumokat, tanszékeket szerveznek, kongresszusokat tartanak s minden vonalon megindul az emberi lény rendszeres, természettudományos kutatása, mint *az emberi nem természetrajza*.

A lelkes örömben azonban csakhamar keserű üröm vegyül s nem várt nehézségek és rosszindulatú, alaptalan gyanúsítások nehezítik meg a „gnothi seauton” tudományának első komoly szárnypróbálgatásait.

A régi eszméktől szabadulni nehezen tudó tudományos és laikus körökben ugyanis a nagy arányban megindult és sok lelkes hívőre talált embertani kutatások eredményei valóságos megdöbbenést váltottak ki. Ezért mindent elkövettek, hogy a veszedelmesnek nyilvánított új tudományt s az ember képzelt méltóságát és kiváltságosságát veszélyeztetni látszó új tanok terjedését megakadályozzák.

A 60-as éveknek az antropológiával kapcsolatban megnyilvánult szellemi villongásait találóan festette Vogt 1869-ben, az ember őseredetéről a budapesti egyetem aulájában tartott népszerű előadásában.

„Azt vették észre, hogy az új tudomány gyarapszik, a csecsemő nagyobb lesz, lármája aggasztani kezd

és mentől jobban növekedett, annál nagyobb lett az ijedtség; mi lesz e szörnyetegből, melyet nem lehet elcsitítani? Ekkor azután kikiáltották, hogy az új tudomány szörnyen veszedelmes, veszélyes az államra és a társadalomra! Ámde az ember szellemét a tiltott gyümölcs legjobban ingerli; meggyőződnek, hogy a világ rendje nem bomlik fel, ámbár az új tudomány gyökeret ver s el lehet élni abban a tudatban is, hogy őseink vadak voltak, vadabbak, mint a jelenlegi vad népek. Mind nagyobb és nagyobb számmal akadnak emberek, akik az új tudománnyal foglalkoznak, akik a támasztott kételyeket eloszlatják...

Végre feljő a nap, az emberek elismerik, hogy csaltakoztak. Ekkor már semmit sem találnak újnak, sőt ellenkezőleg, minden tényt általánosan és régóta ismeretes dolognak tartanak. Ugy találják, hogy ez a tudomány teljesen értelmetlen. Hivatalosan elismerik tudománynak, az egyetemeken tanszékeket állítanak a számára és azután... azután megint rendben van minden..."

Ma, 70 évvel a párisi embertani társaság megalapítása után, amikor a világ összes főiskoláin körülbelül 40 rendes, 80 rendkívüli és vagy 100 magántanár adja elő a tudományos embertant s amikor az embertani tudomány különböző nemzetiségű munkásainak száma az ezret is meghaladja, már csak mosolyogni tudunk azon, hogy a tudatlanságból fakadó elfogultság valaha ilyen képtelen vádakkal illethette az emberi önmegismerés tudományát.

És mégis, ha ma egyenként kikérdeznők az embereket, arra a szomorú tapasztalatra jutnánk, hogy nemcsak a laikus közönség legnagyobb része, de még a különböző tudományos szakmák művelői között is elegendő akadnak, akik nemcsak az emberi lény mivoltát érintő alapvető kérdésekben tájékozatlanok, de az em-

bertan lényegével, céljával, körével sincsenek tisztában.

Hányan vannak, akik az embertant még ma is a Gall-féle frenológiával tartják azonosnak? S ha véletlenül antropológussal kerülnek össze, legott aziránt érdeklődnek, vajjon mit tud leolvasni koponyájukról, arcukról. Ha azután részletesebb társalgásba merülhetnek, jönnek a többi hasonló kérdések. Majomból lett-e az ember? Hol volt a paradicsom? 13 bordája volt-e Ádámnak? Van-e magyar típus? Fajmagyar-e a koponyájuk? A magyar koponya finn- vagy törökfajú-e? Óriások voltak-e az ősemberek? Igaz-e, hogy az emberiség nemzedékről-nemzedékre degenerálódik s hogy a vadak (értsd alatta a természeti vagy primitív népeket) emberhússal táplálkoznak? stb.

És ha érdeklődésükre nem kapnak rögtön igenlő feleletet, hanem azt a választ nyerik, hogy a felelet nem oly egyszerű, hogy kérdésük nem volt helyes, hanem a dolog így, meg így áll, akkor egyszerre csalódottaknak érzik magukat a tudományban. Hát milyen antropológus az, — mondják, — aki még azt sem tudja leolvasni a koponyáról, hogy milyen képesség lakik az illetőben, vagy hogy milyen nemzetiségű?

Magam is sok ilyen kérdésnek voltam már szenvedő alanya, de valamennyin túl tesz az alábbi eset, melynek tanársegéd koromban voltam szem- és fültanuja.

Boldogult főnököm, *Török Aurél* dolgozó asztalán állandóan öt-hat koponya hevert. A légfűtés és dohányfüst finom korma, meg a gyakori kézbefogás harminc év alatt valamennyit szép, sötét, csokoládébarnára festette már. Legnagyobb részük hazai temetőkből származott, de volt közöttük indiáné, meg négeré is. Történt egyszer, hogy *Török Aurél* egy másodéves orvostanhallgatót a fehér, sárga és fekete rassz kraniológiai jellegeiből examinált. A jelölt nem a legkiválóbb felele-

teket adta. Ezért Török, hogy a kollokváló dolgát megkönnyítse, kezébe adta az említett néger koponyát s azt kérdezte, tudna-e néhány olyan szembetűnő jelet mondani, ami a néger koponyájára jellemző. A hallgató kissé elgondolkozott s tanácstalanul nézegette a kezében tartott — véletlenül fekete — koponyát. Majd szemei hirtelen felragyogtak — szinte látszott, hogy mentőgondolata támadt — s bátran, mint aki tudatában van annak, hogy most alapvető igazságot mond ki, felelte: — „A néger koponya legfontosabb s legszembetűnőbb jellege a fekete szín.” — Hogy azután hogyan került ki Török Aurél szobájából, azt már nem mondom itt el. Egészen bizonyos, hogy ha nem saját szememmel és fülemmel győződtem volna meg róla, nem hittem volna, hogy orvostanhallgató ilyen feleletet adhasson.

Más alkalommal vidékről két honfoglaláskori koponyát kapott Török Aurél. Az egyik — már idősebb — férfi koponyájából a fogak legnagyobb része még életben kihullott s a fogmedrek felszívódtak. A fiatalabbnak ellenben 14 ép foga volt, sőt a többi is csak a kiásás alkalmával hullhatott ki, mert a fogmedrek teljesen épek voltak. A koponyák beküldője azonban, mutatni akarván az embertan iránti érdeklődését, a kísérő levélben nagy komolyan azt a kérdést vetette fel: „Vajjon faji sajátáguk volt-e a honfoglaló magyaroknak az, hogy csak 14 foguk volt?”

Azon természetesen ma már nem csodálkozom, hogy egyik-másik falusi jegyző, sőt néha a szolgabíró is — amikor embertani vizsgálatok végzésére megérkezem s nála tiszteletemet teszem, hogy munkámhoz támogatását kérjem, — őszintén azt kérdezi: „Uram, micsoda tulajdonképen az az antropológia s mi célja van ezeknek a kutatásoknak?”

Ezzel kapcsolatban inkább az fordult meg néha a

fejemben, hogy mennyivel könnyebb dolga volna a magamfajta gyűjtő, kutató embernek vidéken s mennyivel több leletet, természeti kincset és megfigyelést menthetnénk meg a magyar tudomány számára akkor, ha a tanító- és tanárképzőkön, papneveldekben, köz-igazgatási-, csendőr-, rendőr- stb. tanfolyamokon az embertant, régészetet, néprajzot, stb. tudományt is előadnák. Nem részletekbe menő előadásra gondolok itt, hanem inkább rövid gyakorlati útmutatásra arra nézve, hogy a szolgabíró, jegyző, pap, tanító, rendőr, csendőr, stb. hogyan tehet hasznos szolgálatot hivatása körén belül is a magyar tudománynak. Az egyes tudományágak egész sereg lelkes vidéki gyűjtőt, megfigyelőt kaphatnának így, akiknek viszont vidéki életük sívárságában, munkakörük egyhangúságában lelki felüdülést, nemes szórakozást jelentene az, ha ily módon egy-egy tudományágba bekapcsolódnának. Ez azonban jórészt utópia ma még. Hisz az embertan hallgatása az egyetemen nemcsak az orvosra és jogászra, de még csak a természetrajzszakos tanárjelöltre — aki pedig a középiskolában, legalább az állattan keretében, tanítani fogja, — sem kötelező és senki számára nem vizsgatárgy. Az hallgatja, — természetesen csak ott, ahol tanszéke vagy legalább előadója van, — akinek véletlenül nagyon sok a ráérő ideje s különösebb kedvet is érez hozzá.

Ilyen szomorú tapasztalatok után, azt hiszem, nem lesz egészen felesleges, ha legelőször azt a kérdést taglaljuk, hogy tulajdonképen mi is az embertan. Mi a célkitűzése, munkaterülete s milyen módszerekkel iparkodik az emberi lény rejtélyét tisztázni? Részletekbe természetesen itt nem megyünk bele. Arra itt nincs helyünk s az itt nem is célunk. Inkább arra törekszünk, hogy általános tájékoztatót adjunk s az ember tanulmányozása iránt kedvet, érdeklődést keltsünk.

3. MI AZ EMBERTAN?

A mindennapi életben, ha másokkal meg akarjuk magunkat ismertetni, a nevünket mondjuk meg legelőször. Igaz ugyan, hogy bemutatkozás alkalmával rendszeren a név az, amit a legtöbb ember nem jegyez meg. De most az egyszer tegyünk kivételt s figyeljünk kissé jobban ide.

Tudományunk elfogadott nemzetközi neve: *antropológia*. Összetett görög szó ez. Első fele „anthropos”, ez azt jelenti, hogy „ember”, második fele „logos” pedig, hogy „beszéd, tan”. Tehát antropológia a. m.: az emberről szóló beszéd, *embertan*. Akár azt is mondhatnánk, hogy: *embertudomány*, épúgy, mint ahogyan néptudományról, zenetudományról, élettudományról, stb. beszélünk.

Eddig rendben is volna a dolog, de most jönnek a nem várt nehézségek, ha e rövid szónak „embertan”, részletesebb értelmet, tartalmat is akarunk adni, ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy mit is értünk alatta. Mert az emberről nagyon sokféleképpen lehet beszélni, az emberi lényt sok mindenféle szempont szerint lehet tanulmányozni. Vizsgálat alá vehetjük pl. testi jellegét, még pedig úgy az élő emberen, mint a hullán vagy akár a csontvázon. Kutathatjuk szellemi képességeit, lelki sajátságait, erkölcsi tulajdonságait. Tanulmányozhatjuk mindegyik területen normális és kóros elváltozásait, multját, fejlődésének mikéntjét s a jövő lehetőségeit. Figyelembe vehetjük kultúrtörténeti megnyilatkozásait, népi mivoltát, nyelvét, logikáját, valósi felfogását, viszonyát az élő és holt természethez, embertársaihoz. Vizsgálhatjuk az egyén, család, nemzet vagy az általános emberi szempontjából. Foglalkozhatunk vele elvont filozófiai magaslaton vagy praktikus gyakorlati vonatkozásokban.

Vajjon már most e sok mindenféle szempontú vizsgálat együttes eredménye, illetve az emberrel foglalkozó összes tudományok gyűjteménye, lexikona, enciklopédiája-e az embertan? Vagy talán e vizsgálati területek és irányok egyike, másika (bonctan, koponyatan, arcisme, származástan, ősemlék, fajkérdés, stb.) fedné az embertan fogalmát? Vajjon csak a testi jelenségek tartoznak-e hatáskörébe, vagy csupán a lelki, néplelki megnyilvánulások, avagy mind a kettő?

Az embertan történetében mindegyik irányú fel fogásra bőven találunk példákat.

Már *Aristoteles* antropológusoknak nevezte mind azokat, akik az emberről értekeztek s a 18-ik század végéig szinte általános tudományos felfogás volt, hogy az embertan az emberről szóló különböző ismeretek gyűjteménye. Ez az oka, hogy az antropológia címen megjelent régebbi munkákban az emberi szervezet primitív bonctani és élettani leírása mellett ott találjuk a lélektant, filozófiát, logikát, a vérmérsékletek tárgyalását, arcismét, stb. is. Voltak orvosok, akik valóságos orvosi lexikonokat adtak ki antropológia címen, mások meg az ú. n. szellemtudományokat foglalták össze ily cím alatt. A 18-ik században, sőt még a 19-ik század első felében is, szinte mindennapos az embertannak olyan értelmezése, hogy az: „a lélek leírása”, vagy „az ember ismerete a fizikai és az erkölcsi viszonyok szempontjából”, vagy „a test és a lélek, valamint azon törvények leírása, melyek szövetségükön uralkodnak”.

Találunk azonban még furcsább felfogásokat is. 1852-ben pl. Drezdában *Karl Schmidt* tollából jelent meg egy vaskos antropológia, melynek egyik fejezete ezt a címet viseli: „Az új testamentum antropológiája, vagyis Jézus Krisztus”. Néhány évvel később pedig a *Revue des Deux Mondes*-ban látott napvilágot egy cikk,

melynek szerzője antropológia alatt „a régi görög vázákön lévő emberi alakok reprodukálását” értette.

A mult század első felében hazánkban is egész csomó munka jelent meg embertan címen, melyben a szerző egyszer a logika szabályait tárgyalja, máskor lélektani vagy nyelvészeti problémákat fejteget, majd meg a „borbélytudományokat” tárgyalja s az érvágás és köpülőzés mikéntjéről és hasznosságáról oktatja ki az olvasót.

Az antropológiának mai értelmében vett tudományos értelmezése tulajdonképen a 18-ik század végén Blumenbach-al kezdődik. E felfogásnak szélesebb körökben való elterjedése, majd tudományos közfelfogássá való válása azonban a párisi embertani társaság megalapításával és működésével kapcsolatban a 19-ik század közepére esik.

Ennek a mai tudományos felfogásnak a lényege legrövidebben úgy fejezhető ki, hogy az embertan — mint azt *De Quatrefages* már egy századdal ezelőtt hirdette — az emberi lény természetrajza, vagy amint Broca mondta: „az emberi nem biológiája”, illetve Martin szerint „az emberalakú lények természettörténete”. Még világosabb Topinard meghatározása, ki szerint „az antropológia a természetrajznak az az ága, mely az emberről és emberfajtákról értekezik”.

Emellett jó ideig vita folyt afelől, hogy vajjon az embertan kizárólag csak az ember testi (szomatikus) sajátságaira korlátozza-e tevékenységét (szűkebb értelemben vett vagy fizikai embertan), vagy hogy az ember kettős természetének (test és lélek) megfelelően a lelki (főleg néplelki) megnyilvánulások kutatása is a feladata-e (pszichikai embertan, tágabb értelemben vett embertan)? Az antropológusok túlnyomó része, Martin-nal az élén, az első felfogást vallotta. Voltak viszont Franciaországban, de legfőképen Angliában

és Amerikában olyanok, akik a második nézet hívei voltak. Sőt ma is vannak angol és amerikai „antropológusok”, akik e név alatt csupán összehasonlító néptant, néplélektant (folklore) művelnek.

Újabban, az örökléstani kutatások nagyarányú fellendülésével és előtérbenyomulásával kapcsolatban, az embertan fogalmának meghatározásában is az örökléstani szempont emelkedik ki mindjobban. Ennek a felfogásnak leglelkesebb képviselője Walter Scheidt. Szerinte az embertan tulajdonképen az emberi lény örökléstana vagy örökléstörténete. Ezen az alapon azután két főrészt osztja az embertant. Az egyik a *rasszantropológia*, amely az embereknek egymásközt való örökségközösségét tárgyalja, a másik a *származástan*, amely viszont az embernek a többi élő lényekkel való örökségközösségét vizsgálja. Az embertan tehát, Scheidt értelmezésében, tulajdonképen az emberi lény „természetes rokonsági viszonyaival” foglalkozik. Minthogy pedig a természetes rokonság örökségközösségen alapszik, azt is mondhatjuk, hogy az *embertan* a hasonló örökségű lények természetrajza.

Az embertannak ilyen örökléstani szempontból való felfogása mellett azután egyúttal tárgytalanná válik a vita is afelett, hogy az ú. n. lelki sajátságok tanulmányozása beletartozik-e az embertanba vagy sem. Nyilvánvaló, hogy amennyiben öröklékenyek, a lelki jellegek az embertani kutatásnak épügy tárgyát kell, hogy alkossák, mint a testiek. Mert itt most már nem az a kérdés, hogy testi vagy lelki jellegről, külső vagy belső bélyegekről van-e szó, hanem csupán az, hogy a szóban forgó tulajdonság öröklékeny-e vagy sem.

Ezeknek a meghatározásoknak az alapját pedig az a legelőször Linné által felismert s azóta a tudományos adatok tömegével igazolt — ma már természet-tudományi sarkigazságnak (axióma) tekinthető —

tény alkotja, hogy az ember épúgy beletartozik az élők szorosan összefüggő rendszerébe, mint az állatok és növények, vagyis reá is — mint kivétel nélkül minden élőlényre — érvényesek az élők világának általános törvényei.

Ebből a szempontból ítélve azután itt teljesen közbős már most az, hogy az élők világának ebben a hatalmas, szigorú törvények által kormányozott birodalmában a rendelkezésre álló tudományos bizonyítékok alapján ki milyen szerepet szán, ki milyen rangfokot juttat az ember számára, hogy az állatvilág legfelső csoportjába, a főemlősök (*primates*) közé sorolja-e s azon belül egy egységes fajnak (*species*), nemnek (*genus*), családnak (*familia*) tekint-e, vagy akár — ha úgy tetszik — az állatok és növények országával szemben az emberek és emberalakúak (*hominidae*) országáról beszél-e? A lényeg itt most csupán az, hogy az embertan épen úgy, ugyanazon tárgyilagos, természettudományi módszerek szerint tanulmányozza az embert, mint ahogy az állattan teszi az állatokkal s a növénytan a növényekkel.

Amikor tehát az emberi lény komoly tanulmányozásához fogunk, nem élhetünk semmiféle előzetes kikötéssel vagy feltétellel, s egyáltalán nem lehet irányadó szempont az, hogy valamely tétel vagy megállapítás érzelmileg kellemes vagy kellemetlen-e. Amiről itt szó lehet, egyedül az, hogy a megállapítás tudományosan helytálló, hiteles tényekkel, tárgyilagos megfigyelésekkel igazolható, ellenőrizhető-e.

4. AZ EMBERTAN VISZONYA A TÖBBI TUDOMÁNYOKHOZ

A társas életben, főleg oly körökben, hol a családi leszármazásra, összeköttetésekre sokat adnak, a bemutatkozás után, amikor már tudják az új vendég nevét, rangját, foglalkozását, rendesen családi viszonyaira terelődik a beszélgetés. Ki volt az apja, anyja, nagyapja stb? Van-e testvére? Mi annak a foglalkozása, ki a férje vagy felesége? Honnan származik a család, kikkel áll rokonságban, vagy ismeretségben stb.? A végén azután nagyon gyakran megtörténik, hogy a beszélgetők felfedezik, hogy tulajdonképpen rokonok, vagy találkoztak már valahol, vagy legalább közös ismerőseik vannak s ezzel az egész társaság szimpátiája az új vendég iránt biztosítva van.

Tulajdonképpen így vagyunk a tudomány esetében is. Valamely — előttünk eddig kevésbé ismert — tudományág felől való tájékozódásunkat nagyban megkönnyíti az, ha ismerjük a többi tudományokkal való rokonságát, azokhoz való viszonyát, kapcsolatait. Vizsgáljuk tehát az embertant ebből a szempontból. Hátha kiderül, hogy valamilyen módon már ismeretségben, rokonságban vagyunk vele? Vagy talán szakmánkkal, foglalkozásunkkal áll valamilyen kapcsolatban? Így azután esetleg több reménye lesz arra, hogy rokonszenvünket, bizalmunkat megnyerje, főleg ha valamilyen szempontból még hasznát is tudjuk venni.

Az előző fejezetben elmondottak alapján azt gondolhatná valaki, hogy ha az ember beletartozik az állati rendszerbe, ha ugyanazon módszerek szerint tanulmányozandó, mint az állatok, vagyis ha az embertan tulajdonképpen az emberi nem természetrajza, akkor talán voltaképpen nincs is szükség külön ember-

AZ EMBERTAN S A TUDOMÁNYOK

tanra, hisz elfér az az állattan keretében is, úgy, mint ahogyan az régen történt.

Am, ha ez így is volna, vajjon az emberi lénynek épen az embertani kutatásokkal szemben oly sokat emlegetett méltósága nem érdemli-e meg, hogy az emberrel ne az állattan, hanem az azonos természetű, módszerű, de külön tudományos területet alkotó embertan foglalkozzék?

A kérdés azonban nem ezen fordul meg, hanem azon, hogy az ember, ha egyfelől alapvető testi tulajdonságai alapján beletartozik is az állati rendszerbe, másfelől úgy testalkatban, mint még inkább szellemi és lelki sajátságaiban annyi eltérést tüntet fel az állatokkal szemben, főleg pedig azokétól annyira eltérő életkörülmények között, társadalomban él s biológiája annyira más, mesterséges és komplikált jelenségeket tár elénk, hogy egyedül csak a normális állattani vizsgálat nem fedné fel előttünk az emberi lény ezerféle rejtélyét.

Ezért az embertan nem egyszerűen az emberre alkalmazott állattan ma már, hanem a különböző természeti és szellemi tudományok hatására tovább fejlődött, az ember rendkívül bonyolult természetének megfelelő, speciális vizsgálati módszerekkel ellátott, öncélú, külön biológiai tudomány, amely úgy a természettudományi, mint a szellemtudományi oldalon a legkülönbözőbb tudományágakkal tart kapcsolatot, hogy azok eredményeit, termékenyítő eszméit a saját külön munkakörében, az ember megismerésében hasznosítsa. Viszont épen e kapcsolatnál fogva az embertan eredményei a szomszéd tudományszakmák számára szolgálnak hasznos útbaigazításul.

„Az ember lábaival még mélyen az állati szükségletek sarában áll, feje azonban már az elvont speku-

lációk felhőjébe nyúlik” — mondja Hoernes, a pár év előtt elhunyt kiváló antropológus-régész.

Ilyenféle az embertani tudomány helyzete is. Vagy talán még szemléltetőbben hasonlítható egy hatalmas fához. Szilárd törzsét szerteágazó s mélyen járó gyökerek rögzítik a természettudományok tápdús, biztos talajához, melytől soha el nem szakadhat, mert különben éltető nedveit veszítené. Egyenes törzséből azonban ágak nyúlnak fel a magasba, a szellemi tudományok felhős régióiba is. Ezek azután onnan leveleik útján szintén becses tápanyagokat, eszmék áthasonítását elősegítő energiákat vesznek magukba, majd azokat a fa törzsébe szállítják, ahol részben felraktározódnak, részben pedig a hatalmas törzs további fejlesztésére szolgálnak.

S ez a keményfájú terebélyes fa abból a kicsiny, de életerős eszmemagból hajtott ki, melyet a görögök legbölcsebbike a „gnothi seauton” mondásba foglalt. Századok viharai úzték, sodorták a kis magot, amely a szelek szárnyán egyszer-egyszer filozófiai magaslatokba emelkedett, a legtöbbször azonban kopár sziklákön, terméketlen szíkeseken, sivatagokon hanyódott-vetődött, mígnem a 18-ik század végén a modern természettudományok eszme- és módszerdús búja talajába fúródott s ott mély gyökereket eresztve, egy évszázad alatt magasba törő gyönyörű fává fejlődött. Előbb még gyenge hajtásai lassan megerősödtek, hatalmas ágakká, a modern embertani tudomány egyes ágaivá növekedtek. Évgyűrűinek száma nem oly nagy még, mint a többi tudományoké, de a természettudományok éltető talajában mélyre hatoló és szerteágazó hatalmas gyökerei, valamint jól kidolgozott, tárgyilagos módszerekkel megerősített, szilárd törzse biztosítja az eszmevilág legnagyobb viharaival szemben is. Magasba nyúló koronájából nagy viharok letörhetnek

egy-egy túl gyorsan fejlődött s eléggé meg nem szilárdult kis ágacskát, de az üde, friss hajtások tömege messzire hirdeti, hogy fánk életerős s nagy jövője van.

Lássuk most az embertannak az orvostudományokhoz való viszonyát. Erre annál is inkább szükség van, mert nem ritkán hall az ember nálunk olyan véleményyt, hogy az embertan tulajdonképen népszerű anatómia s hogy antropológus csakis orvos lehet.

Hogy e hiedelem mennyire téves, arra a cáfolatot maga Broca, a modern embertani tudomány alapítója adja meg, aki pedig szintén orvos volt.

„Az orvostudomány az egyénnel, az emberi géppel foglalkozik; az antropológia az emberi csoportot s annak változatait vizsgálja. Az egyiknek csak egy a célja, egy a gondolata: a betegségeknek elejét venni és gyógyítani; a másik tanulmányozza az embert, az eredetét és az élők világához való viszonyát, anélkül, hogy csak törődnék is azzal a gondolattal, vajjon kutatásai minő alkalmazást fognak lelteni magában az emberi társadalomban. Így tehát e két irány tudósai valamennyi kérdést más-más szempontból tekintenek. Ha anatómiáról van szó, az orvos megfigyeli a szervet a szomszédos részekkel való viszonyában valamely sebészeti operáció szempontjából, vagy megvizsgálja a szerkezetét, hogy felismerje, vajjon a működése rendes-e, avagy zavart; az antropológus ellenben nem keres egyebet, mint összehasonlító elemeket az állatokkal szemben, vagy az egyes rasszok között való kölcsönös egybevetésre. Ha élettanról, kórtanról, egészségtanról vagy akár gyógyszerertanról van szó, a szempontjaik még ezekben is eltérnek. Az egyik az agyvelőben azt kutatja, miként születik meg benne s miként változik át cselekedetté a gondolat; a másik ellenben a gondolkodásnak csak különböző, az ember-fajták szerint változó nyilvánulásait veszi tekintetbe. A betegségek

nem minden szélességi fok alatt hasonlóké egymáshoz: s ha már most a különbség oka az éghajlat hatásában rejlik, akkor a dolog főleg az orvos hatáskörét illeti; míg ellenben, ha az emberfajta különbségén fordul meg a dolog, akkor az antropológust illeti meg az intervenció. De még maguk a gyógyszerek sem mindenütt egyazon hatásúak; s itt ismét ugyanaz a feladat áll elő, hogy a két különböző irányú tudós mindenik a maga szempontjából vegye a dolgot vizsgálat alá. Az egészségtan végül ama szerepénél fogva érdekli az antropológiát, amelyet a természeti behatások, a környezet befolyása, a meghonosodás és a rasszok keveredése, azaz kereszteződése kérdésében játszik. Az orvostudományok, anélkül, hogy minden antropológusnak szüksége volna rájuk, némely világos előnyökben részesítik s biztosabb alapot adnak neki. És viszont az antropológia ismerete meg az orvosnak biztosít bizonyos felsőbbiséget; fokozza az anatómiai és élettani tanulmányok érdekét s az iskolai képzettséget a szó valódi nemesebb értelmében mintegy betetőzi."

A nemrég elhunyt R. Martin, a modern antropológia legnagyobb és legelterjedtebb tankönyvének írója is hangsúlyozza, hogy: „az antropológia csoporttudomány, s ezért keretéből az emberi anatómia, fiziológia és kórtan, mint egyedi tudományok kizárandók”.

Nem szorul ma már bővebb bizonyításra, hogy az anatómia, fiziológia, kórtan, fejlődéstan csupán segédtudományai az antropológiának, ép úgy, mint ahogyan segédtudományai a természettudományi oldalon az állattan, őslénytan, földtan, a szellemtudományi oldalon pedig a néprajz, régészet, nyelvészet, történelem, stb. És hogy mikor, melyik s mily mértékben szükséges vagy hasznos az antropológusnak, az adott esetek, illetve a megoldandó problémák szerint változik. Ős-emberi leletek esetében pl. az összehasonlító állattan,

őslénytan és geológia nyújt becses támpontokat, a csontváz és lágyszövetek változatainak, rendellenességeinek tanulmányozásánál az anatómia és kórtan szolgál útbaigazítással, valamely nép rasszbeli összetételének megállapítása viszont néprajzi, nyelvészeti, régészeti, történelmi, társadalomtudományi stb. ismereteket tesz szükségessé. Sőt látszólag egészen távol álló tudományágaknak is nagy hasznát veszi sokszor az ember-tan. A matematikáról nem is beszélek. Hisz közhírt, hogy a modern örökléstani és variációs-statisztikai vizsgálatok alapját épen a fejlett matematikai módszerek alkotják. De ott van a mechanika, dinamika, mitológia, jogtörténet, társadalombölcselet, összehasonlító zenetudomány stb., amelyek adott esetekben mind igen értékes útbaigazító adatokkal támogathatják az embertani kutatásokat.

Szinte azt mondhatjuk tehát, hogy nincsen egyetlen — az emberrel valamilyen vonatkozásban álló — tudomány sem, amelyben az embertan számára valami hasznosíthatót ne találhatnánk. Az embertan mindenünnen merít, hogy az emberi lény mivoltának bonyolult problémáit minél élesebb megvilágításba helyezhesse. A nagyközönséget azonban s a különböző tudományos szakmák művelőit — kik itt az embertan szempontjából bizonyos mértékben szintén csak nagyközönségnek tekintendők — bizonyára az fogja jobban érdekelni, hogy ki mit várhat, mit meríthet az embertanból olyat, amit a saját szakmájában, foglalkozáskörében hasznosíthat. Ám, hogy erre feleletet kaphassunk, előbb afelől kell tájékozódnunk, hogy miből is áll tulajdonképen az embertani vizsgálat s melyek azok a fontosabb problémák, amely megoldásán az antropológia fáradozik.

5. HOGYAN VIZSGÁLJUK AZ EMBERT ?

A mitológiában gyakran szerepel a lények átváltozása (*metamorphosis*). Emberek valamilyen varázserő hatására átalakulhattak állatokká, növényekké, sőt ritkábban az embernél magasabb rangú lényekké is. Ilyen állapotban azután sok olyan csodálatos dolgot, sok olyan igazságot megláttak, észrevettek, ami mellett mint emberek észrevétlenül, vagy megértés nélkül haladtak el.

Tanácsos lesz, ha most ilyen varázserő segítségével mi is átváltozunk valamilyen magasabb rangú lényre, hogy megszabaduljunk az emberi ítéletet, tisztán látást befolyásoló, sőt sokszor egészen guzsbakötő, mindenféle szubjektívizmustól, szimpátiától és antipátiától, amivel a dolgokat, jelenséget nézni, figyelni szoktuk. Mert most olyan dolgokról lesz szó, amikhez tisztánlátás, elfogulatlan ítélet szükséges. Nem válogathatunk a problémák és a reájuk vonatkozólag végzett megfigyelések és megállapítások között a szerint, hogy azok tetszenek-e vagy sem, szimpatikusak-e avagy nem, hanem csak azzal törődhetünk, hogy igazak-e vagy sem. Most rólunk magunkról, emberekről lesz szó, magunkról kell az igazságot megállapítanunk s ítéletet mondanunk. Már pedig aligha lehetnénk egy személyben vádlottak és igazságos bírák is. Vagy a vád lenne a kelleténél enyhébb, vagy az ítélet a kelleténél szigorúbb. Így azután vagy a vádlott, vagy a bíró lenne bennünk elégedetlen, vagy pedig esetleg mind a kettő.

Változzunk tehát mi is át magasabbrangú lényekké. Ígyunk a tudomány kristálytisztá varázsvizéből, hogy tisztánlátásunkat megőrizze s az igazság tüze járjon át bennünket, hogy erőnk legyen az igazságot kimondani. Mert elfogultak vagyunk, mert em-

berek vagyunk. Lássunk erre az elfogultságra néhány példát.

Elfogultak vagyunk már az állatokkal szemben is. Különbséget teszünk közöttük szépség, haszon, veszedelmesség, célszerűség stb szempontjából, persze emberi szemüvegen át nézve. Beszélünk alsóbb és magasabbrendű lényekről, jó és gonosz állatokról stb. Pedig a természetben nincs szép vagy csúnya, hasznos vagy káros, veszedelmes vagy ártalmatlan, célszerű vagy célszerűtlen, alacsonyabb vagy magasabb rangú. Ott csak bizonyos életkörülményekhez alkalmazkodott, bizonyos életkörülmények között élő lények vannak. Hasznosságuk, értékük, létjogosultságuk az egész élő világ szempontjából valamennyiüknek egyforma. Jól mondja a filozófus költő:

„Minden ami él, az egyenlő soká él,
A százados fa s egynapos rovar.
Eszmél, örül, szeret és elbukik,
Midőn napszámát s vágyait betölté
Nem az idő halad: mi változunk,
Egy század, egy nap szinte egyre megy.”

Mi emberek vagyunk azok, kik a természetbe mindenféle emberi szempontot belemagyarázunk s emberi módon disztinkválunk, osztályozunk, csoportosítunk. Általában szinte öntudatlanul is arra törekszünk, hogy az állatok és az ember közt lévő szakadékot minél mélyebbre ássuk s az emberit az állatitól minél jobban elválasszuk, hogy büszkén demonstrálhassuk: minket nem köt az élő világához semmi, mi annak korlátlan urai és parancsolói vagyunk. Ám minden büszkeségünk és erősségünk dacára is sokszor teljesen tehetetlenek vagyunk az oly egyszerű szervezetű s alacsonyrangú lényekkel szemben is, aminők az emberi társa-

dalmat tömegesen pusztító mikroszkópikus kicsinységű baktériumok.

Elfogultságunk érdekes módon legnagyobb — az általunk a természetre erőszakolt rendszer szerint legmagasabb rangú lényekkel, — a majmokkal szemben. „A majom, ez a legförtelmesebb állat, beh mennyire hasonlít hozzánk”, — mondja már *Ennius*, a rómaiak sokoldalú költője. Tőlük igazán minden szépséget megtagadunk. Ezért, ha valaki emberfiát nagyon rútnak találunk, azt mondjuk, olyan rút, akár a majom.

De vajjon elfogulatlanabb-e az ember embertársával szemben? Egyáltalán nem. Sőt teljesen mindegy, hogy a primitív népek szerepelnek-e itt bíró gyanánt, avagy a régi vagy a mai kultúrnépek. A régi görögök, rómaiak ép úgy lenézték, megvetették az idegen fajtájúakat: a barbárokat, mint a mai kultúrnépek. A színesbőrűeket meg nem is tartották igazi embereknek. *Plato* nem fogadta be őket *Respublicá*-jába s *Libanius* szerint alig jobbak, mint az állatok. De a primitív népek is csak magukat tartják igazi embereknek s ezzel együtt persze szépeknek is. És ma az ú. n. fajvédők és fajbiológusok I. A. Gobineau nyomdokain haladva, nem a fajok, rasszok egyenlőtlenségét, bizonyos fajoknak rasszoknak alacsonyrangúságát, káros voltát hirdetik-e? Afölött természetesen, hogy melyik a legértékesebb rassz s melyek a károsak, már megoszlanak a vélemények aszerint, hogy ki milyen csoportba, érdekelt-ségbe tartozik. Hogy a porosz fajbiológusok minden emberi érték megtestesítőjének az északeurópai rasszt (*homo nordicus*) tartják, az nagyon érthető. Kévsbé természetes már az, hogy a bajor fajbiológusok is ugyanazt hirdetik. Még furcsább volna, ha a magyar fajvédők is a „*homo nordicus*” mellett kardoskodnának, amikor e rassz a magyarságban jó, ha 4—5 percentben előfordul. A kínai és japán fajbiológusok bizonyára a

sárga rasszt tartják a legértékesebbnek, bár a németek épen a rövidfejűek beözönlésétől és még további elszaporodásától féltik hazájuk jövőjét.

Az elfogultság és előítélet megnyilvánul azonban még kisebb területeken, kisebb, látszólag homogén embercsoportokon belül is. Nemcsak minden nép különbnak tartja magát a másiknál, de azon belül minden törzs, kaszt, társadalmi osztály, vallás, foglalkozási ág is. Sőt még a telkes gazda is lenézi a nincstelen nap-számost, a belső cseléd a külsőt, a gyárimunkás a mezeit s az öreg számadó a kezdő bojtárt.

Ennyi elfogultság és előítélet után csoda-e, ha szinte mindenki más szemüvegen keresztül nézi az embereket és emberi dolgokat s ugyanazon kérdésről homlokegyenest ellenkező állításokat és bizonyításokat hallunk és olvasunk?

Ez az emberi elfogultság azonban nemcsak általánosságban, hanem a legapróbb részletkérdések vizsgálatában is megnyilvánul, úgy hogy egész csomó — részint emberi gyarlóságunkból, részint a problémák bonyolult voltából fakadó tévedés akadályoz bennünket a tárgyilagos embertani ítéletben, akár az embernek az élők világához, akár az embernek emberhez való viszonyáról legyen is szó. Minden kérdést tulajdonképen a mi szűk kis körünk szempontjából nézünk és ítélnünk meg s emellett hajlamosak vagyunk mindjárt az általánosításokra és értékelésekre anélkül, hogy értékmérőnk hitelességéről meggyőződünk volna. Így azután hamis súllyal dolgozván, bármily pontos legyen is a mérleg, melyen mérünk, a kiadott tudományos áru súlya nem lesz hiteles.

A vizsgálatot végző egyénben rejlő eme hibaforrások mellett megnehezíti az embertani kutatásokat a vizsgálat tárgyát alkotó emberi lénynek rendkívül bonyolult volta, testi és lelki jellegeinek óriási változatos-

sága, variációja. Az állat- és növényvilágban ezt a változatosságot nem találjuk meg olyan mértékben, legfeljebb a szelídített, domesztikált fajoknál. Épen ezért az antropológusok nagy része, *E. Fischer*-rel az élükön az emberi csoportok különbségeit a domestikáció állapotában (kultúra, társadalmi élet) létrejött bélyegeknek tartja.

Ezt a változatosságot a mi szűk körünkben látjuk is, de ha már idegen embercsoportról van szó, nem igen vesszük észre. Nem azért, mintha ott nem volna meg, hanem mert 1—2 szembetűnő jellegük alapján általánosítunk mindjárt. Aki pl. először találkozik négerekkel vagy kínaiakkal, az mind egyformának látja őket és pedig az előbbieket feketéknek, az utóbbiakat sárgáknak, laposarcúaknak, mert ez a legszembetűnőbb jellegük. Pedig úgy az arcvonásokban, mint a test egyéb bélyegeiben náluk ép oly nagy változatosság van, akár nálunk. Sőt alaposabb vizsgálattal azt is észrevesszük, hogy még a legszembetűnőbb jellegük, pl. a fekete vagy a sárga bőrszín sem egyforma valamennyinél. Ha azután a különböző embercsoportokon belül sok száz meg száz egyént megvizsgálunk, mindinkább zavarba jövünk, mert az előbb élesnek hitt megkülönböztető jellegek mindjobban elmosódnak, száz meg százféle változatban tárulnak elénk. S ha mégis pontosan le akarjuk írni mindegyiküket, kifogyunk a szóbeli leírás kifejezéseiből s érezzük, hogy ennek a nagy változatosságnak a kifejezésére, megrögzítésére, főleg ha különböző embercsoportok összehasonlításáról van szó, pontosabb, megbízhatóbb vizsgálati módszerre van szükségünk, mint a közönséges leírás.

Igy fejlődött ki az embertanban a leírás mellett a pontos mérés s az óriási variációt megrögzítő mérési adatok feldolgozására és összehasonlítására az ú. n. *variációs-statisztikai* módszer. Emellett az egyes jelle-

geknek, jellegkombinációknak, típusoknak elterjedését, gyakoriságát, grafikus ábrázolásokkal térképekre viszük át, miáltal az összehasonlítás még jobban meg van könnyítve. Ezeknek a módszereknek pontosságuk mellett az az előnyük is megvan, hogy ily módon a szubjektív mozzanatok az embertani vizsgálatokból mind jobban kiküszöbölik.

Az elmondottakból egyúttal nyilvánvaló, hogy az embertani vizsgálat tulajdonképpen tömegvizsgálat. Komoly véleményt csak sok egyénnek sok jellegre kiterjedő alapos megvizsgálása s a nyert adatoknak módszeres feldolgozása alapján lehet mondani. Az eredmény megbízhatósága és általánosíthatósága pedig függ az adatok számától. Épen ezért mindenféle íróasztal mellett való spekulációnak, ha az nem támaszkodik rendszeres vizsgálatokra, az embertanban kevés jelentősége van.

A modern embertani tudomány módszereivel így felvértezve azután, bizonyos valószínűségünk lehet arra, hogy az emberi szubjektivizmustól megszabadulva, az emberi lény bonyolult problémáiba kissé jobban beláthassunk.

Ezeket a problémákat pedig — mellőzvéen most a szakkönyvek sablónszerű beosztásait — három nagy csoportra osztjuk, illetve három irányból próbáljuk megközelíteni.

Induljunk hát el a nagy útra. Nézzünk szét először a nagy természetben, az élőlények milliárdnyi sokasága között s keressük meg az embert. Azután járjuk be az emberek világát s vegyük alaposan szemügyre ezt az ezerféle fából faragott emberi lényt, annak minden csinját-binját. Végül pedig hatoljunk be a különböző társadalmi csoportokba, melyekre különve az ember él s lessük el életmódjának, biológiájának titkait

6. AZ EMBER AZ ÉLŐK NAGY VILÁGÁBAN.

Képzeljük most kedves olvasóm, hogy nem emberek vagyunk, hanem pl. a Holdból valahogyan ide jutott kutatók, kiket semmiféle kapcsolat nem fűz az emberhez s feladatul tűztük ki, hogy a földön található élőlényeket — közöttük az embert is — megismerjük. Sokat bolyongtunk már s alaposan tanulmányoztuk a növényeket és állatokat. Ismerjük szervezeteiket, rokonsági kapcsolataikat s ez alapon, hogy könnyebb áttekintésünk legyen róluk, osztályoztuk is őket. Persze ez az osztályozás csak a magunk tájékoztatására való séma, mert a valóságban, a természetben nem rendszertani csoportokat találunk, hanem csak a bizonyos életmódhoz, életlehetőséghez alkalmazkodott élőlények végtelen sorát, óriási változatosságát látjuk.

Vándorlásaink közben végre emberekre akadunk. Miféle lények ezek, hová soroljuk a sok élő között? — gondoljuk. Ám a növények és állatok tanulmányozása alapján szerzett tapasztalataink némi vezérfonalat adnak már kezünkbe. Ott megtanultuk a módját, hogyan találjuk meg a lények, lénycsoportok között a kapcsolatot alapvető szervezeti sajátságaik alapján. Tegyük úgy az emberrel is. Vizsgáljuk meg a szervezete s hasonlítsuk össze az állatokéval. Ott az osztályozás egyik alapvető bélyege a test belsejében lévő szilárd váz, a gerincoszlop volt s ennek alapján különböztettünk meg *gerinces* és *gerinctelen* állatokat. Ám ezt a csigolyákból álló gerincoszlopot az emberben is megtaláljuk. Nyilvánvaló tehát, hogy ugyanolyan joggal a *gerincesek* (*vertebrata*) törzsébe tartozik, mint a többi ilyen lények. Majd azt látjuk, hogy az ember élőket szül s azokat emlőjén neveli fel. Az összes ilyen lényeket eddig kivétel nélkül az *emlősök* (*mammalia*)

osztályába soroltuk. Mi joga tennénk tehát kivételt az emberrel? Ha most az emlősök osztályába tartozó összes állatrendeket alaposan sorra vizsgáljuk, a főemlősök (*Primates*) rendjén akad meg a szemünk. E rendbe tartozó állatokkal — t. i. a félmajmokkal és közönséges majmokkal — ugyanis már nemcsak a gerinces és emlős mivolt köti össze az embert, hanem sok egyéb jelleg is. Így mindenekelőtt közös bélyegük az emberkézszerű fogódzóláb, melyen a hüvelyk ép úgy szembehelyezhető a többi ujjakkal, akár az ember kezén. Ezért a régiek a majmokat tévesen négykezűeknek (*quadrumana*) nevezték a kétkezű emberrel szemben.

Odajutottunk tehát vándorútunkban, ahová Linné már közel 200 évvel ezelőtt eljutott, t. i. hogy az ember testi szervezete alapján a főállatok, vagy ha jobban tetszik, főlények (*Primates*) rendjének egyik tagja és pedig a modern rendszertan szerint annak legmagasabb rangú külön családja (*Hominidae*).

Mert nincs az élők világában egyetlen más lénycsoport sem, melyhez az embert annyi kapocs fűzné, mint a Primatesekhez.

„Azt, hogy az ember az ő testisége s lelki életének legelemibb alapvető folyamatai szerint is az állatországba tartozik, hogy tagja az emlősök osztályának — mondja Lenhossék Mihály „Az ember helye a természetben” című klasszikus kis könyvében — a művelt embernek ma már bizonyítani nem kell. Hiszen minden tudomány, mely az emberi test szerkezetével, ép és kóros életműködéseivel foglalkozik, csak ezt bizonyítja. Az emberi szervezet egész külső idomában s belső felépítésében az állati típust viseli magán. Nincsen olyan különleges szerve az embernek, mely a hozzá közel álló lényeken meg ne volna. Különbség van elég, de az eltérések inkább csak fokozatbeliek s nem

oly természetűek, hogy áthidalhatatlan határt vonnának az ember és az állat közt; kisebbek, mint aminőket gyakran a rokonállatok között látunk.”

Az embertan azonban nem elégszik meg annak egyszerű megállapításával, hogy az emberi szervezet felépítése, alaptörvényei és működése szerint megegyezik a magasabb rendű állatokéval, hanem a kérdés mélyére iparkodik hatolni s tüzetesen összehasonlítja az emberi szervezet összes részeit, működéseit az állatokéval. Ez az összehasonlítás pedig főleg három irányban mozog, ú. m. alaktani, fejlődéstani és őslénytani téren.

Az összehasonlító alaktani vizsgálatok terén különösen tanulságosak az ú. n. csökevényes szervek és a visszaütések. Az előbbieket olyan szervek, szervrészek, amelyek az állatokon, főleg a primateseken még teljes kifejllettségükben és működésükben találhatók, az emberen azonban működésváltozás vagy feleslegessé válás következtében csökkentműködésűek vagy egészen el is csökevényesedtek (pl. feregnyulvány, fülmozgató izmok stb.). A visszaütések (*atavismus*) viszont olyan jellegek, amelyek az emberen csak ritkán, mintegy mutatóba jelennek meg, bizonyos állatoknak azonban állandó bélyegei (pl. túlszőrösség, Darwin-gumó stb.). Ezek a csökevényes szervek és visszaütések az emberi szervezet számára a legtöbbször teljesen feleslegesek, sőt nem ritkán károsak is. Legfeljebb a tudománynak van meg belőlük az a haszna, hogy ezek az ember ősi törzsfelődésének világító szövétnekei.

Az összehasonlító alaktani vizsgálatok azonban az emberi és állati szervezetnek nemcsak hasonlóságát állapítják meg, hanem fontos különbségeire is rávezetnek bennünket. Sőt ezek alapján tudjuk meg, hogy melyek tulajdonképpen azok az *igazi emberi jellegek*, amik egyetlen állatnál sincsenek meg. Ilyenek pl. az egyenes

testtartás, az állcsúcs, a háztetőszerűen kiálló csontos orr, az 1000 cm^3 -nél nagyobb koponyakapacitás, a tálalakú csípőcsont, ajkpír stb. De megtanítanak ezek a vizsgálatok arra is bennünket, hogy az emberi és állati szervezet között található különbségek egyfelől nem abszolútak s másfelől legnagyobbbrészt az egyenes testtartás, illetve a két lábon való járás s a tagolt beszéd következményei, úgy mint ahogyan az agyvelőnek az állati mértéket jóval felülmúló hatalmas arányú kifejlődése is az.

Az összehasonlító alaki vizsgálatok eredményei azután az összehasonlító fejlődéstani vizsgálatokban nyernek értékes kiegészítést, sokszor meg értelmet adó magyarázatot. Egyben ezek az ember törzsfejlődési multjának legtanulságosabb bizonyítékai. A fejlődéstani vizsgálatok azonban nemcsak a magzatéletre, hanem a születés utáni időben beálló változásokra is kiterjednek. Ebből a szempontból különösen tanulságosak az emberszabású majmok. Azt tapasztaljuk ugyanis — amit különben ma már minden laikus is tud, — hogy az emberszabású majmok magzat- és csecsemőkorukban a leghasonlóbbak az emberhez. Minél idősebb lesz a majom, annál szembetűnőbbé válik rajta az állati típus, úgy hogy a felnőtt ember és kifejlett majom aránytalanul távolabb állanak egymástól, mint újszülött és magzatkorban. Világos jele ez annak, hogy az ember és a majmok fejlődése széjjeltérő irányban halad s nem a jelen és a közelmult, hanem a régmult az, ami őket egymással összeköti, egyben pedig tanúbizonyság ez más jellegekkel együtt amellet, hogy az emberi alak a mai majmokéból — ahogyan sok laikus, felületes vagy át nem értett olvasmányai alapján képzeli — semmiképen le nem vezethető.

Az összehasonlító alaki és fejlődéstani vizsgálatokhoz újabban a modern szérumkutatások csatlakoztak s

az emberi és állati szervezet kapcsolatát az ú. n. vérreakcióval még szorosabbá fűzték.

E vizsgálatok, mint látjuk, végül is az emberi lény törzstörténeti multjának megismerésére törekşenek, miért is az embertannak ezt a részét *emberszármazástannak* (*anthropogenia*) nevezzük.

Az emberszármazástan név sokak szemében kissé ominózus, mert kritika nélkül való olvasmányaik, vagy téves hallomások alapján nem tudnak szabadulni attól a kényszerképzettől, hogy az emberszármazástan okvetlenül a mai majmoktól való származást jelenti. Hangsúlyozni kívánjuk tehát, hogy az *emberszármazástan egyáltalán nem jelenti a mai majmoktól való származtatást* és pedig annál kevésbbé, mert az emberi alaknak mai majmoktól (*emberszabásúaktól*) való származtatása — épen az embertani vizsgálatok bizonyága szerint — tudományos képtelenség. Sőt az *emberszármazástan még kihalt majmoktól való okvetlen származtatást sem jelent*, hanem egyszerűen és kizárólag csak *emberszármaztatást*, az emberi lény törzsefejlődését, vagyis azt, hogy az ember valamilyen ősi alakból — és pedig a fejlődés (*evolutio*) szükségsszerűsége következtében — a mainál primitívebb alakból fejlődött azzá, ami ma. Az embertani kutatások egyszerűen csak ki akarják nyomozni ennek a fejlődésnek a hogyanját, mikéntjét, útját, módját és főbb állomásait a nélkül, hogy valami előzetes feltevésből indulnánk ki.¹⁾

¹⁾ Nem lesz talán érdektelen, ha megemlítjük, hogy a származástan gondolata nem áll ellentétben a Szentírással és a katolikus Egyház dogmaíval, amint azt számos katolikus paptudós (G. Mywart, P. Leroy, H. Obermaier, H. Breuil, Th. Mainage, P. Muckermann, E. Wasmann, W. Schmidt, Prohászka O., Zborovszky S., stb.) idevágó munkái tanúsítják.

Ennek megértéséhez tudnunk kell azt is, hogy az élőek világának legkülönbözőbb csoportjain végzett vizsgálatok szerint az összes mai lények fejlődés (evolúció) útján lettek azzá, amik. Hogy ennek a fejlődésnek mik voltak a hajtóerői és hogy egyszer gyorsabb, máskor lassúbb iramban folyt, néha meg visszafelé haladó, regressív volt, az most nem tartozik ide. De viszont fontos az, hogy az összes ma élő állatok és növények mind egy-egy fejlődési folyamatnak, sornak a végcsúcsai, azaz bizonyos életkörülményekhez egyoldalúan alkalmazkodott lények, miért is egymásból nem származtathatók. Sőt az emberre vonatkozólag néhány jelleg amellett bizonyít, hogy az emberi szervezet még a majmokénál is ősi. Ha pedig ez beigazolódik, akkor nemcsak a mai majmokról, de általában bármilyen és bármikor élt majomtól való származtatás is alaptalanná válik. Ezt annak bizonyítására említjük, hogy az *emberszármazástan nem jelent okvetlenül majomtól való származást.*

Az pedig, hogy alacsonyabb sorból származtunk, sohasem lehet szégyen, legfeljebb csak dicsőség. Az volna a szégyen, ha magasabb fokról sülyedtünk volna alacsonyabbra.

De hát ismerjük-e az ember származását? A komoly embertani tudomány őszintén bevallja, hogy még nem. Vannak ugyan vélekedések, vannak elméletek (*hipotézisek*), több-kevesebb valószínűségre épített származásfák. Ezek azonban még nem valóságok, nem kész igazságok.

Amikor mindezt őszintén bevalljuk, mégsem állíthatjuk, hogy az ember származására vonatkozólag semmit sem tudunk, hogy az erre vonatkozó kutatások eredménytelenek voltak. Az ember származásának legHITELESEBB bizonyítékai ugyanis az ősemberi csontvázak. Ilyenekkel pedig már szép számban rendelkezik az

embertani tudomány, sőt az őseMBERI leletek szinte évről-évre szaporodóban vannak. Neandertal, Spy, Krapina, Mauer, Sussex, La Chapelle aux Saints, Le Moustier stb. a fontosabb állomásai ez irányú ismereteinknek. Cuvier híres mondását, hogy: „l'homme fossil n'existe pas” az utolsó évtizedek embertani kutatásai nemcsak, hogy véglegesen megdöntötték, hanem a hiteles csontvázleleteknek egész sorával igazolták, hogy a diluviumban tényleg élt az embernek egy a mainál lényegesen primitívebb alakja, a külön fajnak tartott *Homo neandertalensis s. primigenius*. Ez azonban még a diluviumban ki is halt. Némelyek bizonyos szórványos leletek alapján ugyan még más primitív diluviális emberi alakok, rasszok, fajok létezését is feltételezik. Ezek azonban megint csak több-kevesebb valószínűséggel rendelkező feltevések, melyek megerősítése vagy megcáfolása a jövő kutatások feladata. Ellenben a *Homo primigenius* tényleges létezése, minden kétséget kizáróan bebizonyított tény ma már s ez egymagában elegendő arra, hogy az emberi alak fejlődését igazolja.

Megvan tehát már a mai ember kétségtelen őse a diluviális őseMBERben, de hogy azután merre megy tovább visszafelé a származása, arra vonatkozólag inkább sejtésekkel, mint bizonyítékokkal rendelkezünk még.

De viszont értékes bizonyságokat szolgáltatott az emberszabású majmok őslénytana is. Hiteles leletekkel igazolt kétségtelen tény ugyanis ma már az, hogy a diluvium elején s a harmadkor végén a mai emberszabású majmoknál fejlettebb, az emberi típushoz, közelebb álló emberszabású majmok is (*Dryopithecus*, *Anthropopithecus sinvalensis*, *Australopithecus*, *Pithecus anthropus erectus*) is léteztek. Azt a szakadékot, amely a mai embert a mai állatoktól elválasztja, az őse-

lénytani leletek úgy az emberi, mint az állati oldalról megszűkítették.

Az ősember létezésének csontváz- és kultúrbizonyítékai ma már annyira megszáporodtak s velük kapcsolatban annyi új meg új probléma merült fel, hogy azok rendszeres tanulmányozásával az embertannak külön ága: az *ősembertan* (*palaeoanthropologia*) foglalkozik. Az ősembertan azonban nemcsak az emberi csontvázleletekre, hanem az ősember kultúrájának bizonyítékaira is kiterjeszti figyelmét. Teszi ezt annál is inkább, mert az emberi csoportok ebben az őskorban még sokkal izoláltabban éltek, miért is a kultúra akkor szorosabb kapcsolatban állott az egyes emberi rasszokkal, mint ma s így a kétféle lelet: kultúra és csontváz, csak együtt, egymást kiegészítve nyújtanak teljes képet diluviális őseinkről.

S ez a kép, amelyet az ősembertan hiteles bizonyítékok alapján őseinkről, azoknak testi és kultúrális fejlődéséről megrajzol, rendkívül tanulságos. Csupán két — a nagyközönséget is közelebből érdeklő — vonást emelünk itt ki egészen futólagosan belőle. Az egyik az, hogy az eddig napfényre került összes ősemberi csontvázmaradványok mind olyan emberektől származnak, akiknek már volt kultúrájuk. Igaz ugyan, hogy ez a kultúra jóval primitívebb volt a mai legprimitívebb népekénél. A másik pedig azt a meggyökeresedett régi téves felfogást dönti meg, hogy az ősök óriások voltak. Nemcsak a laikus nagyközönség széles rétegeiben van e hit elterjedve, hanem itt-ott még a legműveltebb körökben is felmerül. A 18-ik század elején pl. még francia akadémikus is akadt olyan, aki az első emberek óriási termetének megállapítását tudományos feladatnak tekintette. *Henrion* volt e híres férfiú, aki 1718-ban a párisi akadémiához benyújtott értekezésében igen komplikált — s véleménye

szerint kifogástalan — számítások alapján egész komolyan bizonyítani iparkodott, hogy Ádám és Éva, valamint a patriarkák óriások voltak. Számításai szerint Ádám 40 m., Éva 38.5 m., Noé 31 m., Ábrahám 8.5 m. s Mózes 3 m. magas volt. Sőt a tudós Linné maga is ilyenféleképpen vélekedett s utána is sokan voltak, akik azt hirdették, hogy a hatalmas termetű őskőtől származó ember a szegénység, nélkülözés, betegségek és más kültermészeti okok következtében nemzedékről-nemzedékre csökevényesedik.

Ezzel szemben az ősembertani kutatások minden kétséget kizáróan igazolták, hogy az ősemberek nemcsak, hogy nem magasabbak, de határozottan alacsonyabb termetűek voltak, mint a mai emberek. A neandervölgyi ősemberrasz átlagos magassága pl. 155—160 cm. között mozgott, ami jóval a mai emberi átlag (165 cm.) alá esik. A diluvium végefelé ugyan már éltek magasabb termetű emberraszok is (így pl. a homo nordicus őse), de ezek sem szárnyalták túl termetben a mai északeurópaiakat.

Ime láttuk röviden, hogyan tárják fel az ember-tani kutatások az emberiség testi és kulturális multját, az előtt soha nem sejtett őskorát. Lassan, szinte lépésről-lépésre halad itt természetesen az ismeretek szaporodása, mert az eredmény nemcsak a fáradhatatlanul kutató emberi szorgalomtól és éleslátástól függ, hanem sokszor a véletlen szerencsétől is. A mind nagyobb földterületeket meghódító, felszántó és beépítő emberi kultúra sok régi leletet tönkretett, de a nemtörődömség is sok tudományos értéket pusztulni hagyott már.

Olyan ez a munka, mint valami rég elpusztult óriási épületnek a lassú kiásása. Hol itt, hol ott találunk egy-egy falrészletet, letört oszlopdarabot, oszlopfőt, alapzatot, vakolatot s ezekből próbáljuk az egykor oly pompás épületet rekonstruálni.

Sok része hiányzik a régi épületnek, sokat elhordtak, pusztítottak belőle régi emberek és az idők viharai s a romok alapján mi csak több-kevesebb valószínűséggel sejthetjük, milyen lehetett teljes pompájában.

Az emberiség multjának teljes rekonstruálása sem fog sikerülni soha. Sok bizonyíték elpusztult ebből is a hosszú évezredek, tízezer évek alatt. Ám az igazságot kutató fáradhatatlan emberi elme nem pihen, nem riad vissza az elébe tornyosuló akadályoktól s az eddigi eredmények fényesen igazolják, hogy munkája, kitarása nem volt hiábavaló.

7. SÉTA AZ EMBEREK KÖZÖTT

A mindennapi kenyér verejtékes megszerzése ma annyira leköti a legtöbb embernek minden idejét és erejét, hogy másra szinte alig marad ideje, kedve és ereje. Mégis adódnak néha életünkben percek, negyed-órák, sőt itt-ott még órácskák is, amikor nem tudunk mit csinálni, vagy nem tudunk hasznosat mívelni. Például megyünk az utcán, vagy utazunk villamoson, vonaton. Ilyenkor olvasni se igen tudunk, mert könnyen közlekedési baleset érhet bennünket, vagy elrontjuk a szemünket. Az is megtörténik néha, hogy illendőségből társaságban, előadáson vagyunk s nem érdekelvén a téma, unatkozunk vagy a színházban, moziban felvonásközti szünet van.

Mit csináljunk hát, hogy az hasznos is, kellemes is legyen? Csapjunk fel, kedves olvasóm antropológusnak. Még csak ez hiányzik! — gondolja egyik

másik. Pedig nem is olyan nehéz dolog az. Hiszen adva van hozzá minden: idő, emberek, lehetőség. Csak épen látni kell megtanulnunk. Mert sokan „néznek” ugyan, de csak kevesen „látnak” is. Pedig megfigyelés, látás, éleslátás alapján jutunk tudományos adatokhoz s azután összehasonlítás, kombinálás, statisztikai számlálás által igazságokhoz. S látási képességünket gyakorlás által fejleszthetjük is. Ha azután ilyen természetű könyveket olvasgatunk, az csak megkönnyíti vizsgálódásunkat.

Próbáljuk tehát meg s ha társaságban vagy bárhol emberek között járunk-kelünk, vegyük alaposan szemügyre az embereket. Sok érdekes dolgot fogunk meg látni s emellett szórakozásban sem lesz hiányunk. Ebben a vizsgálódásban természetesen valami rendszert is kell követnünk.

Észre fogjuk venni, hogy a hány ember, annyi féle. Az egyik alacsony, a másik közepes, a harmadik meg magas. Ez zömök, mintha csak a felülről nehezedő levegő súlya összenyomta volna. Az nyurga, mintha Prokrustes ágyában megnyujtották volna. Annál rövidek a végtagok, ennél hosszúak. És pedig egyszer a comb az aránylag hosszú, máskor az alszár vagy mind a kettő. De a derék, a törzs is különböző hosszúságú lehet. Akiknél egyforma, azok ülve egyenlő magasak. Megtörténik azonban, hogy két egyforma magasnak látszó ember ül velünk szemben. És amikor felállnak, csodálkozva látjuk, hogy az egyik egy fejjel magasabb a másiknál. Hát hogy lehet ez? Ám ha alsó végtagjukat megnézzük, észrevesszük, hogy az előbbinek aránytalanul hosszabb a combja vagy alszára, mint a másiké. Ez az oka annak is, hogy a villamosban néha kellemetlen helyzetbe jutunk, mert a szembenülő úr térdei annyira előre nyúlnak, hogy nekünk alig jut hely. Pedig ülve akkorának látszik, mint mi. Vannak emberek, kiknek

majdnem a térdükig lóg le a karjuk. Az emberszabású majmoké meg a térden alulra is leér, ha két lábon járnak. Vannak viszont emberek, kiknek a combjuk közepéig sem ér a középső ujjuk hegye. De a felkar és alkar, kéz és láb nagysága is nagyon változó. Meglehetősen különbözők tehát a testarányok.

De nézzük a fej és arc alakját. Az egyiknek hosszú a koponyája s egyúttal keskeny is, a másiké meg rövid, úgy hogy nagyobb a széle mint a hossza. Az előbbit *hosszúfejűségnek* (*dolichocephalia*), az utóbbit meg *rövidfejűségnek* (*brachycephalia*) nevezi a tudomány. Vannak viszont, kiknek se nem hosszú, se nem rövid, azaz *közepes* (*mesocephal*) fejük van. Az egyiknek keskeny a homloka s többé-kevésbé alacsony is, a másiké meg széles és feldomborodó. A nyakszirt is hol kúposan kidomborodik, mintha búbja volna hátul, hol meg lecsapott, egészen lapos. Az ilyeneknek többnyire magasabb a fejük, amazoké meg inkább alacsony.

Épen így változó az arc alakja is. Hol keskeny hosszú, hol meg széles alacsony. Még nagyobb változást találunk az arc egyes részeiben. Az orr pl. — eltekintve nagyságától — lehet egyenes, homorú vagy domború hátú s a cimpák fejlettsége szerint lehet széles, közepes és keskeny. Tüzetesebb megfigyelés után még részletesebb különbségeket is észre veszünk s beszélhetünk különféle orr-típusokról (görög, sas, örmény, zsidó, pisze stb.). Az ajkak hol vékonyak, hol vastagok s szabásuk is különböző. A fogakkal együtt előreállhatnak, úgy hogy az arc az állatias típus benyomását kelti. Máskor meg egyenes, merőleges az arc síkja. E szerint az áll, állcsúcs is előre nyúlik vagy egyenes. Emellett lehet széles vagy keskeny, sőt kettős. A pofatáj is egyszer keskenyebb, máskor szélesebb, majd meg egészen lapos, mint a mongolokon. A belső szemzúg lekerekített volta következtében utóbbiaknak

a szemállása is más. Nem kevésbé érdekes a fülnek alakja, nagysága. Néha csúcsos, mint a macacus majmokon, vagy kis gumó, az ú. n. Darwin-gumó van rajta. A cimpa is hol szabadon álló, hol odanőtt, hol meg egészen hiányzik, mint a majmokon. Ettől természetesen az arc még nagyon szép lehet. A milói Vénusz a legszebb nők egyike, pedig neki is cimpa nélküli majomias füle volt. Ha azután ruha nélkül vizsgálhatnók az embereket, — strandon ezt is megtehetjük — akkor a test többi részén is érdekes változatosságot találunk. De ott van a szem, haj, bőr színének egész színskálája s a haj különféle vastagsága és alakja (fűrös, hullámos, göndör, bodor, síma, merev, csomós, gyapjas). Hát még a belső szervek s azután a csontváz sok százféle jellege és azok változatai.

Ime, csak egy kis sétát tettünk s máris milyen komplikáltnak, változatosnak találtuk az emberi alakot. Így vizsgál tulajdonképen az antropológus is, csak-hogy még részletesebben, rendszeresebben s azután az alaki leírás mellé, hogy pontosabban tájékozódjék, segítségül veszi a mérést és fényképezést is.

Ha ilyen módon elég tapasztalatot szereztünk az emberi test jellegeiről és azok változatosságáról, további alapos figyelgetés és összehasonlítás alapján bizonyos megállapításokhoz is juthatunk. Megállapíthatjuk mindenek előtt, hogy mi a rendes, mi a rendellenes, illetve mi a gyakori, a jellemző, a tipikus, mi a ritka, a kivétel. A ritka természetesen nem jelent mindig rendellenest vagy kórost

Látunk néha embereket, kik a normálisnál jóval alacsonyabbak, vagy annál sokkal magasabbak. Az előbbieket 120 cm. alatt törpéknek, az utóbbiakat 2 m. felett óriásoknak nevezi az embertan. A tudományos irodalomban ismert legkisebb törpe, a Sinaiból származó Hilany Agybe, aki 60 éves korában mind-

össze 38 cm. volt. *Buffon* is mért egy 43.3 cm. magas törpét. Hogy mit jelent e testmagasság, akkor értékelhetjük kellően, ha tudjuk, hogy a normális újszülött leány átlagban 48 cm. s a fiú 50 cm. szokott lenni. Ezzel szemben a legnagyobb óriás egy *Cajanus* nevű finn volt, aki elérte a 283 cm.-es testmagasságot. A nők között termet dolgában a Halle környékéről származó *Marianne Wehde* vezet, aki 16 éves korában 255 cm. magas volt. Hogy milyen ritka az óriás növés, azt *Quetelet* statisztikája bizonyítja, aki egymillió 20 éves európai férfi között ugyan 26-ot talált olyat, aki a 2 méteres testmagasságot meghaladta, viszont ezek közül csupán egy érte el a 211.5 cm.-t. Ugy a törpe, mint az óriás növés kóros állapot s többnyire a belső kiválasztó mirigyek működésbeli zavarával kapcsolatosak. Az óriásoknak néha hatalmas izomerejük is van. *Buschan* írja, hogy a 19 éves és 214 cm. magas *Wilhelm Otte* olyan erős volt, hogy 1 métermázsa súlyt karjával háromszor vízszintesen kinyújtott, majd másfél métermázst 6—7-szer a levegőbe emelt s ugyanilyen súllyal a karján guggoló gyakorlatot végzett. Óriás növesű volt *Maximinus* római császár is, még pedig ú. n. akromegáliás óriás, kinek 250 cm.-es testmagassága mellett ujjai olyan vastagok voltak, hogy felesége karkötőjét gyűrű gyanánt használta.

A kóros elváltozások sorában a fejnek egész csomó alaki változását találjuk s alakjuk szerint nevezzük őket ferde, csúcsos, nyereg, süveg, csónak, háromszögalakú fejnek stb. E rendellenes fejalakokat a varratok időelőtti elcsontosodása, illetve az agyvelő növesi zavarai okozzák. Ilyen a törpefejűség (*mikrocephalia*) is. Ezek agykoponyája rendkívül kicsiny. Amíg a normális ember koponyájának ürtartalma átlagban 1500 cm³, addig a *Virgilio* által leírt mikrokefál egyénnek 22 éves kora dacára 370 cm³-es koponyája volt, vagyis

akkora, mint az újszülött gyermeké szokott lenni. Ezzel szemben a vízfejűeknek aránytalanul nagy a koponyájuk. *Daffner* említi, hogy az általa vizsgált 10 éves vízfejű leánynak 71.5 cm kerületű koponyája volt. Egy angol sörgyárosnak pedig akkora feje volt, hogy 78-as kalapot kellett hordania, holott a normális embernek 55—58-as is elég. De az állandó egy oldalon való fekvés is befolyásolja a koponya alakját. Némely népek (laposfejű indiánok) pedig szándékosan formálják azt, hogy tetszetős alakot adjanak neki. Sőt a koponya mesterséges torzítása (*makrocephalia*) valaha Európában s hazánkban is szokásban volt.

Amikor vizsgálatainkban ily módon tovább haladva megismerjük az emberi testnek sok száz jellegét s azoknak a különböző egyéneken tapasztalható változásait, akkor tulajdonképpen még mindig csak az adatgyűjtésnél tartunk. Ha azonban az egyéneket bizonyos szempontok szerint csoportosítjuk, már érdekesebb megállapításokhoz juthatunk.

Csoportosítsuk például az embereket életkor szerint. Akkor azt fogjuk tapasztalni, hogy a felsorolt jellegek nemcsak abszolút nagyságuk, hanem egymáshoz való viszonyuk tekintetében is minden életkorban más képet adnak. Ezek a változások egy ideig előre haladó fejlődést mutatnak. Azután, körülbelül 30—50 éves korban, aránylagos nyugalmi állapot áll be, majd lassan megkezdődik a visszafelé haladó (regressív) fejlődés, vagyis a hanyatlás. A növés ideje nemcsak rasszok szerint, de az egyes jellegek szerint is más és más. A magyarság természetbeli növekedése pl. a 28-ik életév körül fejeződik be. Ám az egyes testrészek növési ritmusa a növési időszak különböző szakaiban sem egyforma. Ilyen alapon azután beszélünk csecsemőkorról, amikor a hosszanti növekedés szembetűnő. 2—5 éves korban inkább szélességben növekszik a gyermek, miért

is e kort Stratz után az első telődés korának szokás nevezni. Majd utána körülbelül 7 éves korig az első nyúlás szaka következik. 8—10 éves korban beáll a második telődés, 11—15 éves korban pedig a második nyúlás, mely után a növés intenzitása lényegesen csökken. Ez a növekedési ritmus kapcsolatban áll az ivarérettel és a belső kiválasztó mirigyek működésével. S minthogy a leányokon az ivarérett előbb áll be, mint a fiúkon, ezért a második nyúlási kor is előbb lép fel náluk. Ugy, hogy van egy időszak — nálunk magyaroknál a 12—13 éves kor, amikor a leányok természetben túlszárnyalják a hasonló korú fiúkat. De változnak a kor haladtával a különböző testrészek arányai is. Így pl. az újszülött fejmagassága (az álltól a fejtetőig) testhosszának negyede, míg felnőtt korban már csak nyolcada. Vagyis minden életkornak meg van a maga jellegzetes testaránya.

Ugyanígy különbözik egymástól a férfi és nő is, még pedig nemcsak az abszolút méretek és alaki jellegek, hanem a testarányok tekintetében is. Így pl. a nő termete a férfiének csak körülbelül 92% -a. Ennek megfelelően a nő minden mérete kisebb. Általában a férfi markáns, szögletes vonásaival szemben a nőre símaság, gyengeség, gömbölyűség jellemző. Ezek a különbségek azonban nem az alsóbbbrangúság jelei a nőn, hanem inkább harmadlagos nemi jellegek gyanánt foghatók fel s kifejlődésükhöz nagyban hozzájárult a nő társadalmi helyzete is. A primitív rasszokon pl. ez a nemi különbség nem olyan éles, mint a kultúrrasszokon. Emellett átmenetek vannak a férfi és nő között a férfias nőktől és nőies férfiktól a se nem férfi, se nem nőig, vagy a férfinőig.

Tüzetesebb vizsgálattal azt is észrevesszük, hogy ezek a különféle jellegek az embereken nem elszigetelve, külön-külön, hanem sokszor több jelleg együtt, egy-

mással bizonyos kombinációban lép fel s hogy nemcsak egyes jellegek, de jelleg-kombinációk apáról fiúra öröklődnek. Azt tapasztaljuk pl., hogy Észak-Európában a magas termet hosszú koponyával, keskeny arccal, szőke hajjal és kék szemmel kapcsolatban található. Spanyolországban ellenben a hosszú fej alacsony termettel és sötét szem- és hajszínnel jár együtt. Viszont a Balkán-félszigeten a magas termet rövid, magas koponyával, hosszú arccal, sötét szem- és hajszínnel párosul. Minderről a legkönnyebben úgy győződünk meg, ha az egyes jellegek elterjedését, gyakoriságát térképekre vetítjük s ezeket a térképeket egymással összehasonlítjuk. Így jut el az embertani vizsgálat annak a megállapításához, hogy bizonyos területeken bizonyos jelleg-kombinációk, típusok gyakoriak. S amennyiben ezek öröklődnek s nem a milieuhatás eredményei, az emberiségben levő öröklődő alaki csoportok: a rasszok megállapításához vezetnek. Mindezt azonban beható variációs-statisztikai és örökléstani vizsgálatok döntik el.

Ezzel sétánkat az emberek között be is fejezhetjük. A tapasztaltak és vázlatosan elmondottak alapján ugyanis most már némi fogalmat alkothatunk magunknak arról, hogy mivel foglalkozik az embertannak az a nagy ága vagy fejezete, amelyet *rendszeres vagy leíró embertannak* nevezünk. Ezen belül azután, aszerint, hogy az élőtest vagy a csontváz jellegeiről van-e szó, a mérésre vagy az alaki leírásra helyezzük-e súlyt, a koponyára vagy más testrészekre irányítjuk-e a figyelmünket, beszélünk *testtanról* (*somatológia*), *csonttanról* (*osteológia*), *emberméréstanról* (*anthropometria*), *koponyatanról* (*craniológia*), stb. Sőt újabban az élet-tani és ú. n. lelki jellegek tanulmányozására is mind nagyobb súlyt vetnek itt.

Ezzel az ismeretkészlettel felszerelve most már

hozzáláthatunk az emberiség természetes tagozódásának tanulmányozásához, majd a társadalmi élet embertani vonatkozású titkainak elleséséhez.

8. AZ EMBERISÉG TERMÉSZETES TAGOZÓDÁSA — A RASSZOK

Aki szülőföldje határán túl, nagyobb földdarabot is bejárt már, akaratlanul is meggyőződhetett arról, hogy az emberek nemcsak egyéenként nem egyformák, hanem nagyobb csoportok, vidékek szerint is különböznek. Sőt minél nagyobb földet bejárunk, annál nagyobbak, szembetűnőbbek lesznek az emberek között található testi különbségek is.

Már Európában észrevesszük, hogy észak felé haladva, mind több magas termetű, szőkehajú, kékszemű, hosszúfejű emberrel találkozunk. Közép-Európában a rövid fej, közepes termet, barna haj és szem a jellemző. Spanyol- és Olaszországban megint sok a hosszúfejű egyén, de ezek alacsony termetűek, szemük és hajuk pedig sötétbarna, sőt fekete. Ilyen a szem és haj színe a Balkán-félszigeten is, viszont a termet magas, a koponya pedig igen rövid és magas.

Ha most Európát elhagyjuk s más földrészeket járunk be, még szembetűnőbb különbségeket állapíthatunk meg. Afrikában pl. szembetűnően sötét a bőr színe, a haj és szem meg határozottan fekete. A koponya hosszú, keskeny, az arc előreálló (prognath), a haj spirálisan feltekerőgőző, a termet magas s a végtagok megnyúltak. Ázsiában ellenkezőleg, alacsony a termet, rövidek a végtagok, a koponya is feltűnően rövid és széles, az arc lapos, a szemrés ferde, a hajsálak vasta-

gok, merevek, a bőr pedig piszkossárga színű. Ázsia déli részén, Indiában megint sötét a bőr, Ceylon szigetén pedig egészen csokoládébarna s a koponya hosszú, keskeny, a haj meg egészen fűrtös. És így folytathatnók tovább az egész földön végig.

Vannak tehát az emberiségen belül nagyobb területekre, nagyobb embercsoportokra kiterjedő jellegzetes testi különbségek. S ha egy-egy ilyen csoportban letelepednénk s több generáción keresztül ott élnénk, azt tapasztalnók, hogy ezek a jellegek apáról fiúra, unokára öröklődnek, még pedig csodálatos szívóssággal. Sőt, ha a négerék, mongolok, veddák, ausztrálieiak, stb. közül egy-két családot Európába hoznánk s itt tovább tenyésztenénk őket, jellegzetes testi sajátásaik akkor is megmaradnának, hacsak nem keverednének európaiakkal. A búrok 300 évvel ezelőtt vándoroltak ki Németalföldről Délafrikába, azóta állandóan ott laknak s mégsem váltak négerékké. Sőt vizsgálhatnók az elmúlt idők embereit is. Mert, mint láttuk, már a diluviumban különböző emberalakok éltek.

De hát mik ezek az öröklődő testi jellegek alapján megkülönböztethető csoportok az emberiségben?

Az élők világát Linné, a nagy rendszerező, óta törzsekre (*phylum*), ezeket osztályokra (*classis*), az osztályokat rendekbe (*ordo*) osztják. A rendek családokból (*familia*), a családok nemekből (*genus*) állanak. A nemek végül fajokra (*species*) oszlanak, melyek azután fajtákból, változatokból (*varietas*) s a domesztikált állatoknál rasszokból tevődhetnek össze. Az embernek az állatvilághoz való viszonyáról szóló fejezetben azt is hallottuk, hogy a modern rendszertan az embert a primatesek legmagasabbrangú külön családjának tekintti.

Vajjon már most ezek a fent nevezett embercsoport-

tok a rendszertan értelmében nemek, fajok avagy fajták, változatok-e?

Az állat és növénytanban a fajt a rendszer elemi egységének szokás nevezni. Fő kritériuma az éles alaki (morfológiai) megkülönböztethetőség és korlátlan élet-tani (fiziológiai) szaporodásképeség a fajon belül és viszont szaporodásképtelenség a más fajhoz tartozókkal szemben. E meghatározásban egyúttal benne rejlik az a gondolat is, hogy az egyfajhoz tartozók egy közös szülőpártól származtak s mind egymáshoz, mind a szülőkhöz hasonlóak. A fajon belül, ha vannak is változatok (morfológiai különbségek), azok lényegesen kisebbek, mint az egyes fajok különbségei.

Valóban, ha egy más égitesten élő zoológusnak, aki embert sohasem látott, megmutatnánk egy európaít, négert, kínait, amerikai indiánt, ausztráliait, minden gondolkodás nélkül azt mondaná, hogy ezek külön fajok, annyira meg vannak rajtuk a morfológiai megkülönböztethetőség bélyegei s habozás nélkül a sokfajúság (*polygenismus*) mellett törne pálcát. Ha azonban az emberiség példányait ezerszámra állítanók elébe, csakhamar zavarba jönne s már nem látná a faji határokat, mert a megkülönböztethetőség bélyegei ezerféle változatban, szinte észrevehetetlen átmenetben állanának előtte. S ha azután azt is tudná, hogy e sokféle, egymásba lassan átmenő alak közt a legkülönbözőbb keveredések történtek és történnek, akkor ismét az egyfajúság (*monogenismus*) hívének vallaná magát s az eltéréseket egy faj változatai gyanánt fogná fel.

De talán az antropológiai osztályozások több felvilágosítást nyújtanak? Ám azt látjuk, hogy a különböző szerzők 2, 3, 6, 12, stb. fajra osztják az emberiséget, a fajták, változatok számát pedig 32, 60, sőt 150-re is teszik. Szinte ahány tudós, annyiféle felosztás. S ugyanazt a csoportot egyik fajnak, a másik fajtának,

a harmadik típusnak, a negyedik változatnak, az ötödik főrassznak, a hatodik elemi változatnak stb. nevezi.

Kérdés azonban, vajjon olyan nagyon fontos-e az, hogy hány csoportra osszuk az emberiséget s milyen rangfokot adjunk nekik? Többet tudunk-e azzal, ha az egyik azt mondja, hogy két faj van, a másik meg, hogy tizenkettő? Nem a tudományhoz méltóbb álláspont-e az, ha őszintén megvalljuk, hogy ma még ezt nem tudjuk, sőt nem is tudhatjuk, mert az emberiség összes csoportjait rendszeresen még meg sem vizsgáltuk?

S azután az a „faj” olyan élesen, mereven fixírozható-e? Hisz’ az állattanban is mindinkább azt látjuk, hogy az eleinte egységesnek tartott fajokat, amikor alaposabban megismerték őket, egész csomó változatra osztották. Vagyis, hogy az állatok és növények között is ugyanazokon a fajokon belül sokkal nagyobb a változatosság, s a fajok határai sem olyan élesek, mint eddig hitték. Ezért faj helyett mind többen „alakör”-ről beszélnek, ami ismét „geográfiai helyi alakok”-ra oszlik. S ha ez így van a vadon élő állatoknál, miért ne lehetne még nagyobb mértékben így a sok ezer év óta vándorló, keveredő s kultúrában, komplikált társadalomban élő embernél?

De maradjunk a fajnál. Vajjon a fentemlített embercsoportokra alkalmazható-e maradék nélkül a fajfogalom minden kritériuma? Be van-e hitelesen bizonyítva, hogy az a 6 vagy 12 faj, amit egyik-másik szerző felvesz, egymással szaporodásra képtelen? Ha meg csak a morfológiai megkülönböztethetőség marad meg a fajkritériuma gyanánt, akkor minden kutatónak a saját tetszésére lesz bízva, hogy hány bélyeget tartson szükségesnek ú. n. „fajai” meghatározására s akkor azután csakugyan meg lehet állapítani jó néhány száz fajt az emberiségen belül. Akkor végül valóban odajutunk, amit eddig csak a laikusok hittek, hogy külön faj az

angol, az oláh, a tót, a szerb, a német, sőt ezen belül is a porosz, a szász, az alemann, a bajuvár és így tovább. Akkor igazán tetszése szerint válogathat mindenki, hogy melyiket tartsa magasabbrangúnak, nemesebbnek.

És miért olyan elviselhetetlen az a gondolat, hogy az egész emberiség egy fajt alkot? Talán megnyugtatóbb és tudományosan helytállóbb, ha azt valljuk, amit *Klaatsch* hirdetett, hogy az emberiség egyik része *goriloid*, a másik meg *orangoid*? Én megvallom őszintén, hogy amíg csak képekről ismertem ezeket az ú. n. idegen, alsóbbbrangú emberfajokat, magam is hittem a többeredésű (*polygenista*) elméletben. Amióta azonban szenegál négereket, maszáiakat, kínaiakat, japánokat, indusokat saját szememmel láttam és beszélgettem velük; amióta az ú. n. primitív népek kultúráját alaposabban megismertem s beszéltem olyan utazókkal, akik nem elfogult európai szemmel nézték őket, hanem éveket töltöttek közöttük s gondolkodásmódjukat megismerték, lelkivilágukba belehatoltak s amióta ilyen koponyákat alaposabban összehasonlítottam mai és régebbi hazai koponyákkal, nem tudom magamat meggyőzni arról, hogy az emberiség ne volna egy faj. Mindig az jut ilyenkor eszembe, vajjon nem úgy vagyunk-e a fajokkal s azok értékelésével, mint ahogyan sok ember a rokonaival van? A szegény rokont, még ha közele is, nem igen karolja fel az, akinek az Isten már felvitte a dolgát. A gazdag, neves rokont ellenben gyakran emlegetik s büszkélkednek vele, még ha a rokonság csak olyan szegről-végről való is.

Azután meg mi ad nekünk jogcímet arra, hogy az egyik embercsoportot, „fajt”, magasabbrangúnak, értékesebbnek tartsuk, mint a másikat? Hisz' nincsen egyetlen olyan jelleg sem, amelynek alapján az emberiség különböző csoportjait szép rangsorba állíthatnánk, hacsak nem az agyvelő, illetve az azt visszatükröző ko-

ponyakapacitás. Ám, ha ezt választjuk értékmérőnek, akkor nem mi európaiak, kerülünk a létra legmagasabb fokára, mert nem a fehér embernek, hanem a sárga rassznak van a legnagyobb átlagos kapacitása. Ha meg azt vennénk értékmérőül, hogy ki, miben tér el az állati típustól, pl. a homlok domborúságát vagy a zsírpárnás fart (*steatopygia*), akkor az első esetben nyilván a vízfejük, utóbbi esetben pedig alighanem a busman nők nyernék el a pálmát. Vajjon nem úgy vagyunk-e itt is, mint azok vannak a nőkkel, akik alsóbb-rangúaknak tartják őket csupán azért, mert bizonyos jellegekben különböznek a férfiaktól? Hogy a különbségek megvannak úgy itt, mint az egyes embercsoportok között, az kétségtelen. De ez még nem jogcím arra, hogy külön fajoknak nevezzük, még kevésbé arra, hogy alacsonyabbrangúaknak tartsuk mindazokat, akik nem olyanok, mint mi.

A modern antropológia, illetve az antropológiának az a hatalmas ága, amely e kérdésekkel foglalkozik, az ú. n. *rasszantropológia*, nem is nevezi az emberiség emez alaki csoportjait fajoknak, hanem egyszerűen csak rasszoknak, anélkül, hogy valamilyen rendszertani helyet vagy rangfokot juttatna nekik. A rasszantropológia egyszerűen csak megállapítja, hogy a föld különböző vidékein milyen — öröklődő jellegekkel ellátott alaki csoportok — rasszok élnek s hogy az egyes népek milyen rasszokból, rasszelemekből állnak. Annak meghatározását pedig, hogy e csoportok között milyen rokonsági kapcsolat, rendszertani viszony van, — ha ugyan az egyáltalán megállapítható, — arra az időre hagyja, amikor majd az emberiség összes ilyen csoportjait alaposan ismerni fogjuk s egyúttal hitelesített értékmérőink is lesznek.

A rasszantropológiát a rasszok száma és rangfoka helyett inkább az érdekli, hogy melyek az igazi rassz-

jellegek, milyen viszony van a rasszjellegek és a külső természeti hatások között, hogyan öröklődnek a rasszjellegek, miképpen keletkezhetnek az egyes rasszok s hogyan történik s milyen eredményre vezet a rasszok keveredése.

S az újabb örökléstani és variációs-statisztikai vizsgálatok e tekintetben már is értékes eredményekre vezettek. A sok közül csak néhányat érintünk itt. Kiderült pl., hogy az egyes morfológiai csoportok, rasszok variációja aránytalanul nagyobb, mint régebben hitték, amikor nem ismerték őket annyira. Ma már ismerünk négereket, kik noha nem keveredtek, mégis eltérnek a többi négerektől abban, hogy rövidfejűek. Tudjuk, hogy van látszólagos öröklés, amikor nem az illető testi jelleg öröklődik (pl. a szín), hanem csak a képesség, hogy bizonyos életviszonyoknak megfelelően a szervezet ilyen vagy olyan színnel reagáljon. Vannak hirtelen és önállóan fellépő spontán variációk. Azt is tudjuk, hogy a szelidített állapot (*domesztikáció*) kedvez új változatok létrejöttének, viszont tartós elszigetelődés következtében bizonyos környezethatások állandósulhatnak s ritka változatok szelekció útján elszaporodhatnak, a ma jellemzők meg kihalhatnak. Az emberi rasszok kereszteződésére vonatkozólag bebizonyult, hogy az a Mendel-féle törvények szerint történik, épúgy, mint ahogyan az állat- és növényvilágban a változatok kereszteződése esetében is ez érvényes. Viszont fajok keresztezésekor azt tapasztalták, hogy a Mendel-féle öröklés nem mutatkozik határozottan. Ha pedig ez igaz, akkor újabb bizonyíték amellet, hogy az emberi rasszok rendszertani értelemben nem fajok, hanem csupán ugyanazon faj változatai.

Az is kiderült, hogy rasszok kereszteződése által nem keletkeznek sem új rasszok, sem közbülső rasszok, mert a jellegek a Mendel-féle szabályok szerint újból

szétváltnak. Ily módon ősi jellegek — ha csak szelekció útján ki nem vesznek, — évezredekig megmaradhatnak. Ellenben a keveredett jellegek ezerféle újabb kombinációba lépnek egymással. Eddig arra sincs hiteles bizonyíték, hogy a rasszkeveredés következtében a szaporodás lényegesen csökkent volna.

„Az emberiség egyetlen egységes fajt alkot — mondja *Eugen Fischer*, a berlin-dahlemi örökléstani intézet igazgatója. Tarka gyűjtőjellegét azáltal nyerte, mert életviszonyai — vagy biológiaiilag szólva, domesztikációs állapota — új variánsok létrejöttének kedveztek s azok megmaradására előnyösek voltak. Hogy azután ennek kapcsán szellemileg magasabb rangúak is keletkeztek, az előre várható volt. Ebből nem következik azonban az, hogy a mai primitívek törzstörténetileg is primitívek. Mert csupán arról van szó, hogy az ő domesztikációs bélyegeik más irányban fejlődtek, más képen vagy más szerveken variáltak, mint ama csoportokéi, kik ma a legmagasabb rangúak-nak tartják magukat. Ám ez nem genealógiai rangfok és minden genealógiai osztályozási kísérlet hiábavaló.”

Ilyen súlyos szavak olyan tapasztalt és örökléstani-lag iskolázott antropológus ajkáról, mint *E. Fischer*, aki a rehoti korcsokat évekig tanulmányozta, bizonyára többet nyomnak a latban, mint holmi íróasztalmelletti elmefuttatások és önkényes osztályozások.

Ám a rasszok, az emberiség eme természetes csoportjai, sehol sem találhatók elszigetelve, elkülönülve. Az élet viharai ezerfelé szétszórták, a történelem eseményei mozaikszerűen összekeverték s a társadalmi élet szövőszéke hihetetlenül tarka és szinte kibogozhatatlan szövedékbe szőtte össze őket, úgy, hogy több közöttük ma már az összekötő szál, mint az elválasztó vonás.

Ennek a rendkívül bonyolult emberi szövedéknek

a tanulmányozása, kibogozása azonban már túl megy a szorosan vett rasszantropológia határán, miért is azzal az embertannak legújabb, de már is legnagyobb, egyben pedig legérdekesebb, leggyakorlatibb ága, a *társadalmi embertan*, az emberi nem tulajdonképeni biológiája, foglalkozik. Erről a következő fejezetben mondunk el egyet-mást.

9. AZ EMBER ÉS A TÁRSADALOM.

„Az, amit mi életnek nevezünk, akár a növényekről, állatokról, akár pedig az emberről és az emberi társadalom (a népek, nemzetek) életéről legyen szó, — mondja *Török Aurél*, gondolatokban gazdag egyetemi rektori székfoglaló beszédében — mindig az *ellentétesség fogalmával* elválaszthatatlan kapcsolatban van; amennyiben az élet nem egyéb, mint két, egymással ellentétes tényezőnek, nevezetesen egyfelől az állandóságot és másfelől a teljes eltérést célzó tényezőnek a megalkuvása, tudniillik az *alkalmazkodás* eredménye.”

Valóban, a legrészletesebb embertani vizsgálatok is azt bizonyítják, hogy úgy az egyes embereken, mint a különféle embercsoportokon észlelhető antropológiai bélyegek a legtöbbször nem fejthetők meg tisztán a nemi, életkorbeli és faji tényezők alapján, hanem mindig visszamarad egy rész, ami ezektől többé-kevésbé függetlenül, mint a környezet (*milieu*) hatásának, az alkalmazkodásnak, az eredménye mutatkozik.

De hát mi az a miliő s mik azok a miliőhatások? A sematizálók három részre szokták osztani, ú. m.: 1. a holt természet, 2. az élő természet, 3. az ember és

az emberi társadalom. Ám ez a három csoport nem választható el egymástól, egyik átmegy a másikba vagy egyszerre nyilvánulnak meg. Ezért helyesebb, ha azt mondjuk, hogy a miliő minden, ami valamiképpen csak az élő szervezetre hat. Kezdődik már a megtermékenyítéskor, sőt tulajdonképpen már a szülők szervezetében és szakadatlanul tart a halál pillanatáig. Miliő pl. a légkör minősége, összetétele, por-, pára-, stb. tartalma, hőfoka, nyomása, elektromossága, a tengerszínfeletti magasság; a föld, a talaj sík, lejtős, hegyes, mocsaras volta, vízbőrsége, vízben való szegénysége, a víz (ivóvíz) összetétele, a föld anyaga, tűneményei, energiái, a földrengés, a zivatar, a szél, a rádium, a hő, fény-, elektromos- stb. hullámok; az állat- és növényvilág; az emberek, az emberi társadalom, annak minden életjelensége, a szokás, divat, foglalkozás, táplálék, a tánc, zene, nevelés, példa, olvasmány, betegség, villamos, gőzgép, rádió, iskolapad, íróasztal, hivatalszoba, családi-, társadalmi-, politikai összeköttetés, a szép, a jó, az illik, a nem-illik, a béke, a háború, a gazdasági bajok, az árak, az ipar, a kereskedelem, a haszon, a fizetés, a szórakozás, az unalom, a munka, a tanulás, az elismerés, a szidás, a politikai élet, a tudomány, a valóság, a könyv, az ujság, a mozi, a színház, a „mit mondanak az emberek”, a dohányzás, a korcsma, a másik nem, a máskorúak, a barát, az ellenség, a hitvestárs, a szülő, a gyermek, a rokon, az idegen, a másfoglalkozásúak, a tekintély, a fegyelem, az eszmények, a lelki világ, stb., stb. Egyszóval a miliő minden.

És ez az ezerféle miliő szinte a képzeletet felülmúló összeszővődésben hol közvetlenül, hol meg a legtöbbször közvetve, negyed-, ötöd-, hatod-közvetítésben hat az emberi szervezetre. Pl. a talajban van valami anyag, azt feloldja a talajvíz, a kútba szívárog, megissza az ember vagy a táplálékban megeszi, a szervezet

feldolgozza, ott gátlólag vagy fokozólag hat a belső kiválasztó-mirigyek működésére, ezek több vagy kevesebb hormont termelnek s hatásukra előáll a szervezetben a jelenség, (pl. hülyeség, az örökölnél magasabb vagy alacsonyabb termet, ilyen vagy olyan csontösszetétel, stb.). A szervezetben mutatkozó jelenségeket, bélyegeket már régen látjuk, de az okokra s ezek láncolatára csak hosszas kutatás után jövünk reá.

A növény és az állat a természet rabszolgasága alatt él, az embert kultúrája mind jobban függetleníti attól — bár csak relatíve —, viszont mind szigorúbb zsarnok gyanánt nehezedik reá a komplikált társadalmi milieu. Vagyis az ember a természet rabszolgaságából lassan a társadalomnak, ennek az ezerkarú polypnak a rabszolgaságába jut. Pedig ezt a társadalmat, annak komplikált szervezetét maga az ember alkotta meg kultúrájával.

Szellemesen mondja Török Aurél, említett székfoglaló beszédében: „Ezek után kérдем, nem sajtószzerű végzet-e a művelődő emberi lénynek, hogy míg a természettől szellemével kicsikart erőket saját testi fogadtékosságának pótlására tudja felhasználni s azok felett úgy rendelkezik, mintha saját testéhez tartoznának, addig attól az időponttól kezdve, midőn az emberi ész által a természettől meghódított erők már nemcsak az egyes emberi lénynek, hanem magának az egész társadalomnak szolgálatába szegődtek, ezeknek a társadalomra való visszahatásaival nemcsak, hogy nem bír az ember, hanem megfordítva, az ily felszabadult erők magát az embert kényszerítik, hogy hozzájuk alkalmazkodjék? Az emberi lény velük szemben körülbelül oly kényszerhelyzetbe jut, mint Goethe bűvésze a szellemekkel „Die ich rief, die Geister, — Werd' ich nun, nicht los.”

Minél fejlettebb, differenciáltabb tehát az emberi

társadalom, annál nagyobb és sokoldalúbb az a hatás is, amelyet a társadalmi tényezők az emberi szervezetre, annak antropológiai bélyegeire gyakorolnak. Az emberiség és az embercsoportok felkutatása, megismerése és jövő fejlődésének irányítása szempontjából eszerint az ú. n. faji tényezők mellett mind nagyobb fontosságra tesznek szert a társadalmi tényezők. Ezeknek ismerete az antropológusra a saját problémái érdekében is nélkülözhetetlen annál is inkább, mert a társadalmi tényezők nemcsak hogy összeszövődnek faji, rasszbeli tényezőkkel, hanem sokszor egyenesen a rassz-szerűség látszatában lépnek fel. És éppen ebben rejlik a társadalmi embertani, vagy ahogyan Kant nevezte, az oknyomozó embertani kutatások létjogosultságának és szükségességének egyik fontos bizonyítéka.

Másfelől az emberi társadalom szerkezetének, életjelenségeinek, életfolyamatának, rendes és rendellenes megnyilvánulásainak tanulmányozásával foglalkozó tudományokban is lassan megerősödött az a meggyőződés, hogy ha a társadalom jelenségeit helyesen megismerni, értékelni akarjuk, ismernünk kell azt a kölcsönös viszonyt, amelyben valamely társadalmi csoport életmegnyilvánulásai az illető csoportot alkotó egyénnel, azok öröklött és szerzett testi és szellemi sajátágaival vannak. Mert ma már tudjuk, hogy a csoportot alkotó egyének testi és szellemi habitusa, legfőképpen pedig rasszbeli tulajdonságai összegeződve, integrálódva, bizonyos módon kifejezésre jutnak a csoport, a társadalom életnyilvánulásaiban és jövő sorsában is. A társadalmi csoportok megértése és megítélése szempontjából ismernünk kell tehát az illető csoportot alkotó embereket, a társadalomban élő embert. Ime, ebben van a társadalmi embertani kutatások szükségességének másik fontos bizonyítéka.

Ebből a kétoldalú szükségességből azután a társa-

dalmi embertani kutatásoknak két fontos szempontja, iránya, kérdésföltevése fejlődött ki.

Az egyik azt nézi, kutatja, hogy az illető csoport életnyilvánulásai s a velük kapcsolatos külső tényezők, tehát röviden az illető társadalmi csoporthoz való tartozás, van-e egyáltalán hatással és minő hatással a csoportot alkotó egyénekre, azok testi és szellemi sajátosságaira. Vajjon csak az egyéni élet tartama alatt felépő jelenségeket, jellegeket idéznek-e elő, vagy pedig öröklést változtatólag hatnak (*Lenz.*) s az utódokban, generációsorokban is megnyilvánulnak? Azután előnyösek-e ezek a jelenségek az egyénekre, utódokra s végeredményben magára a csoportra, vagy pedig károsak (*Grothjan*)? Ha előnyösek, hogyan lehet azokat fokozni, általánossá tenni, ha meg károsak, hogyan lehet hatásukat csökkenteni vagy teljesen megszüntetni? (*Gruber—Rüdin.*)

A szempontok és kérdések másik csoportja viszont akörül forog, hogy valamely társadalmi csoportot alkotó egyének összes velükszületett sajátosságai, szóval testi és lelki habitusuk, minő hatással van az illető társadalmi csoport (osztály, nép, nemzet, állam) életmegnyilvánulásaira, jövő sorsára. (*Chamberlain.*) A történelem eseményeit, népek, államok, társadalmak sorát összefüggésbe hozni vagy megmagyarázni törekszik azoknak rasszelemei, rasszbeli összetételei alapján és pedig úgy quantitatív, mint kvalitatív irányban (*Theilhaber, Gobineau, Woltmann*). Amennyiben pedig bizonyos elemeknek egymással való keveredése a csoport jövőjére előnyös vagy káros, foglalkozik az előnyös sajátságok kifejlesztésének, előmozdításának vagy a keveredések korlátozásának eszközeivel, módszereivel (*Ellis, Ehrenfels, Moebius, Bornträger, Mombert, Wolf*).

Amíg tehát az előbbi rész tulajdonképen a különféle társadalmi milieu hatását tanulmányozza az egyé-

nekre és generációkra, addig az utóbbi azt nézi, hogy a társadalom vagy társadalmi csoport minősége és jövője mennyiben kapcsolatos a csoportot alkotó egyének testi és szellemi sajátásaival. Az előbbi kérdéscsoport fontos az egyének, a generációk, az utóbbi a társadalom, nemzetek jövője szempontjából s végül mindkettő együtt, minthogy a kettő között sokszoros kölcsönhatás van, az egész emberiség jövő fejlődése, tökéletesedése szempontjából.

Aszerint azután, hogy e kérdéseket milyen társadalmi csoportokban tanulmányozzuk, a társadalmi embertan is csakhamar újabb ágakra, kutatási irányokra differenciálódott, ami az új tudomány életképességének és nagy jövőjének beszédes bizonyítéka.

Tagadhatatlan, hogy valamennyi kérdés a legszorosabb kapcsolatban áll az öröklés kérdésével, az öröklés mikéntje pedig a legtisztábban a családokban vizsgálható. Ezért csakhamar kifejlődött a társadalmi embertannak az az ága, melyet *családantropológiának* vagy *genealógiai antropológiának* neveznek. Ez az öröklési vonalaknak e kérdésekben való szereplésével foglalkozik s az egész társadalmi embertani kutatáshoz mintegy a legfontosabb szempontokat, adatokat, mondhatni alapköveket szolgáltatja. Az idevonatkozó kutatások közül hivatkozom Heydenreich, Lorenz, Lundborg, Sommer, Fischer, Hauschild, Scheidt, Baur—Fischer—Lenz általános munkáira s Haecker, Lomer, Moebius, Sommer és Ujfalvy-nak híresebb családokról készült alapvető monográfiáira.

Az egyes primitív népek társadalmaira vonatkozólag még csak szórványos társadalmi embertani kutatással (Külz) rendelkezünk, noha rendkívül hálás terület, többek között azért is, mert a sokoldalúan differenciálódott kultúrállamok társadalmi embertani jelenségeinek megértéséhez fontos alapot szolgáltat. Viszont két-

ségtelen, hogy az analógiákkal, ha valahol, úgy itt nagyon óvatosan kell bánni, mert a mai legprimitívebb emberi társadalmak is már évezredek fejlődés, de egyoldalú differenciálódás eredményei.

Annál nagyobb, szinte egész könyvtárra rúg az az irodalom, ami a fejlettebb társadalmak antropológiájáról szól. A régebbi vizsgálatok között ugyan sok a módszertelen, újabban azonban már alaposan megseporodott az örökléstanilag is használható adatok száma (Scheidt, Polit. Anthropol., Revue, stb.).

A társadalmi embertani kutatások közül a múlt század második felében a legnagyobb port a szellemes olasz orvos, Cesare Lombroso által alapított *bűnügyi embertani* kutatások verték. Lombroso tana, a született gonosztevő, „uomo delinquente” hypotézise, ugyan az antropológiában sohasem talált hitelre s a tan már régen lekerült a tudományos valószínűségek színpadáról is. Mégis tagadhatatlan, hogy a későbbi rendszeres bűnügyi embertani vizsgálatok nagyban hozzájárultak az embertani látókör kiszélesítéséhez. Különösen Kurellának volt ebben érdeme, aki kimutatta, hogy a megrögzött, javíthatatlan, visszaeső gonosztevők szervezetében, pszichéjében mutatkozó rendellenességek, visszaütések, fejlődési zavarok, kóros elváltozások, nem okai ugyan a bűnözésnek, de igen gyakori kísérő jelenségei. Vagyis a természet szolgáltatja a selejtes anyagot s a társadalmi élet, a körülmények, kiváltják belőle a bűnözést.

Emellett úgy az egyes társadalmi rétegek, kasztok, osztályok, mint a különböző foglalkozási ágak, szellemi nevelés, testnevelés, sport, higiéniai és gazdasági viszonyok, hivatások, tehetségek, kiválóságok s a genialitás társadalmi embertanára vonatkozólag az adatoknak egész tömege áll ma már rendelkezésünkre (Fahlbeck, Niceforo, Pfitzner, Buschan, Matiegka, Galton, Reib-

meyr, Steinmetz, Ploetz, Scheidt, stb.). E kérdéseknek az emberiség jövő fejlődése miként való irányításának s a tehetségek kitenyésztésének és elszaporításának szempontjából van nagy fontosságuk.

Ezzel elérkeztünk a társadalmi embertannak végső, de gyakorlati szempontból talán legfontosabb, legpraktikusabb ágához vagy fejezetéhez, melyet az angolok Galton után *eugenikának* (embernemesítés), a németek Ploetz nyomán *rasszhigiéniának* neveznek. Az eugenika célja, hogy a társadalmi embertannak eddig tárgyalt kutatási területein elért s a jövőben még sokkal nagyobb arányban és rendszeresebben folytatandó vizsgálatok útján elérendő eredményei alapján megállapítsa az egyes embercsoportok, nemzetek, társadalmak s végeredményében az egész emberiség életoptimumát és egyfelől kiküszöbölje az ezen életoptimumot gátló, másfelől pedig elősegítse az azt előmozdító külső és belső tényezők hatását.

Az eugenika tehát az emberiség öntudatra ébredésének s a természet erői felett való győzelmének ama legmagasabb fokát jelzi, melyen az ember a tudás hatalmával belenyúl a saját testi és szellemi fejlődése, tökéletesedése irányításának nehéz problémájába. Eddig joggal utópiaszerűnek látszott ez a gondolat. De ma már, amikor egyfelől ismerjük az állat- és növénynemesítés nagyszerű eredményeit, amikor a politikai jogokból és hatalomból hova-tovább mind több részt nyer az egész nép, a testileg és szellemileg dolgozó emberiség, amikor a politikai hatalom legfőbb gondja a köz szolgálatára, az anya, a gyermek, a dolgozó ember védelmére, az állam emberanyagának testi és szellemi fejlesztésére irányul s társadalomvédő, biztosító és egyéb jóléti intézmények alakulnak, mind több és több reményünk lehet arra, hogy a jobb, szebb, testileg és szellemileg értékesebb emberi egyedek és generációk ki-

tenyésztésének s az emberiség jövő fejlődése öntudatos, tervszerű irányításának utópiája a társadalmi embertani kutatások eredményei alapján mihamarabb a gyakorlati megvalósítás állapotába fog jutni.

„Az emberiség a tudatosság nélküli előrehaladás szakából mindinkább a tudatos előrehaladásába lép át” — mondja Tylor.

És vajjon nem a társadalmi embertani eszmék helyességének és megvalósíthatóságának a fényes bizonyítéka s egyben az ily irányú törekvések diadala-e az, hogy ma már a széles néprétegek is belátták a testnevelés és iskolaügy elsőrangú fontosságát s az államok óriási erőfeszítéseket tesznek, hogy a fiatal generációt úgy testileg, mint szellemileg az élet nehéz feladataira s a nemzetek szellemi versenyére minél alkalmasabbá tegyék. Kétségtelen, hogy a társadalmi embertani törekvések megvalósításában a jövő iskolájának nagy szerepe lesz. Ezért teljesen igaza van Jules Simon, francia bölcész és államférfiúnak, hogy: „Ama nép, amelynek legjobb iskolái vannak, a legelső nép; ha ma még nem az, holnap lesz azzá!” És talán nem túlzás, vagy ha ma még az, holnap bizonyára már nem lesz az, ha Jules Simon mondását megtoldjuk azzal, hogy: azoké a nemzeteké a jövő, akik a társadalmi embertani eszmék fontosságát legelőször belátják, sőt nemcsak belátják, de megvalósításukért mindent meg is tesznek.

Az emberi lény rejtélyére vonatkozó eme különféle kérdések azonban nem szerepeltek mindig egyformán az embertanban. A kor szelleme, a szomszédos tudományszakmák fejlettsége s a rendelkezésre álló módszerek szerint, hol az egyik, hol a másik kérdés nyomult inkább előtérbe. A 18-ik században pl. még a miért, hogyan, mi célból kérdések izgatták az emberi fantáziát, s az embertan jórészt az emberi lény rendeltetésére, méltóságára vonatkozó spekulatív-filozófiai elmél-

kedésekben merült ki. A 19-ik század első felére az egyoldalú kraniológiai és anatómiai irány nyomja reá bélyegét, míg a század közepén *Darwin* tanainak hatására az embertanban is a származás kérdése nyomul előtérbe. A 80-as, 90-es évek az embertani módszerek újjászületését hozzák, s egyben a század végén az ősembertani kutatások lángolnak fel. Az emberi kultúra ősisége s a vagdalt kőeszközök emberi eredete *Boucher de Perthes* lelkes munkássága nyomán ugyan már a század közepén bebizonyítást nyert, az ősember hiteles csontvázmaradványai helyes embertani értékelésének azonban csak a század vége felé jött el az ideje, amikor a kételkedést és csodálkozást az ősember csontvázainak *Schwalbe* és *Klaatsch* által megindított módszeres tanulmányozása váltja fel. A 20-ik század első évtizede még az ősembertani kutatások jegyében telik el, de az állat és növénytanban nagy erővel megindult örökléstani kutatások már az embertanban is éreztetik hatásukat. Ezzel kapcsolatban mind jobban előtérbe nyomul az emberi rasszok módszeres kutatása, úgy, hogy a XX. század második évtizedére szinte kizárólagosan a faj-rassz kérdés nyomja reá bélyegét, amit csak fokoz az ú. n. „vérvizsgálatoknak” s a konstitúciónak az embertani problémákkal való összekapcsolódása. Ma még mindig a rasszkérdés áll az érdeklődés homlokterében, sőt jóideig még ott is marad, a jövő azonban minden valószínűséggel az örökléstani alapra helyezkedett társadalmi embertani kutatásoké.

„Az antropológia — mondja *Broca* — valamennyi más tudománynál képesebb és hivatottabb arra, hogy egykoron befolyást gyakoroljon társadalmunk szervezésére.” Mert „kétségbevonhatatlan tény az, — mondja tovább — hogy az ember bizonyos helyesen intézett felnevelés, valamint kereszteződések által is, a fokozott öröklékenységeknek törvénye értelmében, későbbi

nemzedékeiben fizikailag és erkölcsileg egyaránt módosítható és megváltoztatható. A követett intézkedések természete szerint vagy elcsenevész vagy pedig tökéletesebbé válik. Az antropológia mindezekre nézve a legmagasabb s a leggyakorlatibb szempontból járulhat közre az emberiség javára s már csak egyedül ebben a tekintetben való hasznossága is elegendő lehetne arra, hogy a legfőbb állami kormányzatnak a buzdítását és pártfogását megnyerje.”

Ime tehát azt látjuk, hogy a „gnothi seauton” rejtélyének megoldására elindult emberi elme a spekulatív filozófiai emlélkedések felhőiből mihamarább a pozitív vizsgálatok biztos talajára száll le. Ott, — anélkül, hogy bármilyen praktikus cél lebegne előtte, tisztán az igazság keresésének és megismerésének szent hevülete és vágya által hajtva — végig boncolgatja, tanulmányozza ezt a sokféle fából faragott emberi lényt, megismeri annak minden csinját-binját, hogy azután így szerzett gazdag tapasztalatait a népek, nemzetek, rasszok s az egész emberiség minél szebb jövője érdekében gyakorlatilag is érvényesíthesse.

10. AZ EMBERTANI ISMERETEK HASZNA, GYAKORLATI ALKALMAZÁSA. NEMZETI TUDOMÁNY

Valamely tudomány-szakma jogosultságát sohasem az szabja meg, hogy hasznos-e, hogy eredményei gyakorlatilag alkalmazhatók-e. A nagy *Newton*, amikor a föld vonzó ereje felől elmélkedett, bizonyára nem azon gondolkodott, hogy — akkor még teljesen haszon

nélkülinek látszó — megállapításai alapján késői unokái egykor majd a föld mélyében rejlő szenet és petroléumot fogják felkutatni. Az is egészen bizonyos, hogy *Galvani*, amikor az ablak rácsára akasztott békacombok rángatózását észrevette, nem sejtette, hogy a XX. század egyik legfontosabb energiájának jött a nyomára. *Kepplert*, *Voltát*, *Linnét*, *Pasteurt*, *Cuviert*, *Bolyait*, *Eötvös bárót* és a többi ezer meg ezer kutató szellemet felfedezéseikre, tudományos megállapításaikra nem az elérhető haszon sarkalta, de még csak megállapításaik gyakorlati alkalmazhatóságának gondolata sem, hanem egyesegyedül az az isteni szikra, a kiolthatatlan vágy: az ismeretlent megismerni.

„Valóban nagyon furcsán állana a haladás ügye, — mondja *Ramón Y. Cajal*, magyarul is megjelent s mindenki számára rendkívül tanulságos akadémiai székfoglaló beszédében — ha *Galvani*, *Volta*, *Faraday*, *Herz*, a villamosság alapvető tényeinek felfedezői, lebecsülték volna találmányaikat, mert akkoriban nem tudták mindjárt iparilag alkalmazni azokat... A tudomány számos olyan tényről, melyeknek hasznossága ezidő szerint ismeretlen, de évtizedek múlva, vagy akár évszázadok múlva új igazság lát napvilágot, mely amazokkal titokzatos rokonságot mutat és az ebből fakadó ipari tett fotografiának, fonográfnak, spektrálanalízisnek, drótnélküli telegráfnak, repülőgépnak vagy egyébnek neveztetik.”

„Van-e olyan gyöngélméjű ember — kérdi *Ramón Y. Cajal*, — aki ne venné észre, hogy ugyanarról a töről, amelyen a tények és igazságok fakadnak, közvetve az alkalmazások is szakíthatók?”

Azt a folyamatot, hogy az eleinte teljesen haszn nélkülinek látszó s csak az igazságot szomszédhozó emberi szívet, lelket gyönyörködtető tudományos megállapítások hogyan válnak az emberiség számára áldást hozó

mannává, találó hasonlattal világítja meg J. Echegaray, a kíváló spanyol tudós és drámaíró, akadémiai beszédében:

„A tiszta tudomány arannyal és maggal terhes fenséges felhő, mely Nyugatról közeledik csodás fény és áldásszórás közepette: nem káprázat, hanem az igazság szépsége és fénye. De a felhő emelkedik, a szél a mezők fölé sodorja és íme sötétebb, komolyabb színzetben mutatkozik. Munkára megy, tehát felcseréli ünneplő ruháját a munkakabáttal. Majd esővé sűrűsödik, megöntözi a földeket és beleszivárog a rögökbe, előkészítvén ilyenformán a jövő aratását, hogy végül megadja az embernek mindennapi kenyerét. Ami eleinte a lélek és értelem szépsége volt, az utóbb a szegény testiség tápláléka lett.”

Valóban, az igazi tudomány teljesen érdeknélküli s csak önmagáért van. Sohasem sarkallja más, mint hogy új igazságokat fedezzen fel, hogy ezáltal az emberi ismeretkört tágítsa, ismeretkincsünket gyarapítsa.

Ezek után tulajdonképen felesleges volna, hogy az embertani kutatások gyakorlati alkalmazhatóságára szót vesztegessünk. S ha mégis megteesszük, annak kizárólag a ma uralkodó utilitarista szellem az oka, amely a tudományt is, — főleg ha arra áldozni kell, — mindig abból a szempontból nézi, hogy hoz-e valami hasznót. Lapjainkban szinte napról-napra olvasunk hangzatos szölamokat „az állam pénzét pazarló kultúrfölény” ellen s ki ne emlékeznék a takarékoság jelszavába burkolt makacs küzdelemre, melyet egyébként jóindulatú politikusok s pénzügyi és gazdasági szakemberek folytattak az egyetemek szaporítása ellen.

„Kevesebb tudóst és több iparost. A nemzetek nagyságát nem a tudásuk szabja meg, hanem kereskedelemre, iparra, földművelésre, gyógyításra, katonai művészetre alkalmazott tudományos eredményeik.”

Ismerős mondatok. Mintha csak hazai lapban olvasnók azokat. Pedig *Ramón Y. Cajal* idézi, mint né-mely spanyol iparos, jogász és államférfi tudomány-ellenes nyilatkozatát. Az ilyen hangzatos mondások — amennyiben jóhiszeműek — csak azt árulják el, hogy hirdetőik nem ismerik sem a tudományos munka ter-mészetét, sem a tudományok történetét. Mintha bi-zony a felfedezéseket s a megállapítható igazságot rendeletekkel lehetne szabályozni? Talán úgy képzelik, hogy az állam gazdasági életében szerepet játszó min-den fontosabb foglalkozási ághoz (hadügy, ipar, föld-mívelés, kereskedelem stb.) kirendelnek majd egy-két kiválasztott „felfedező”, akik kíváncsiak szerint pa-rancsra fogják szállítani a találmányokat, vagy a talál-mányokhoz szükséges tudományos igazságokat?

„Ez ama zagyvalék foglalatja, — mondja *Ramón Y. Cajal*, — amit minden alkalommal azoktól hallunk, akik sajtóságos rövidlátással a haladást az okozatoknak tulajdonítják, nem pedig az okoknak; akik nem látva tovább az orruk hegyénél, nem veszik észre azt a ti-tokzatos kapcsolatot, mely a gyárat a laboratóriumhoz fűzi, mint ahogy a patak a forrásból fakad. Jóhisze-műleg gondolják, hogy a tudósok is, a népek is két csoportra oszlanak: azokra, akik az időt terméketlen, tisztán tudományos spekulációkra vesztegetik és olya-nokra, akik értik, hogyan kell a tényeket rögtön az élet javítására és kényelmessé tételére fordítani.”

De vajjon egy-egy nemzet hadászati, ipari, keres-kedelmi, földművelési, tudományos és egyéb téren való teljesítményei s általában mindaz a munka, amit vala-mely nemzetnek egyénenkint s egyénei összességében el kell végeznie, hogy magát a nemzeteknek a létért mindenféle eszközzel folytatott küzdelmében fenntartsa s jövőjét biztosítsa, csupán csak az illető nemzet ka-ponáinak, iparosainak, kereskedőinek, földművelőinek

stb. abszolút számától függ-e vagy talán bizonyos fokig attól is, hogy milyen az az emberanyag, amelyik e munkát végzi?

És éppen itt kapcsolódik a kérdésbe az embertani tudomány alkalmazhatósága.

Ki ne emlékeznék arra, hogy a nagy háborúban a szembenálló csapatok közül igen sokszor nem az vitte el a győzelem pálmáját, amelyiknek nagyobb volt a katonai létszáma. S mi az oka, hogy a magyar katonát a vezetők többre becsülték az oláhnál, csehnél, osztráknál? És mi az oka, hogy a magyarságon belül is az egyik ezred legénysége más teljesítményt vitt végbe, mint a másiké? És hogy van az, hogy már sorozáskor egyik vidék aránytalanul több alkalmas katonát adott, mint a másik s hogy az egyik vidékről többet soroztak huszárnak, a másikról meg többet bakának? Vajjon a tanultság, a nevelés, a vagyoni állapot, a miliő az oka-e ezeknek a tagadhatatlan különbségeknek? Bizonyára adott esetek szerint sok mindenféle ok szerepel itt, de hogy ezek között nagy szerepe van az emberanyag testi és lelki adottságának is, az kétségtelen.

De így van ez minden más téren is. Az egyik helyen nagyobb a mesterségekre, iparokra és pedig bizonyos mesterségekre, iparokra való hajlam, mint a másikon. Egyik helyen dalosabb a nép, mint a másik helyen. Egyik vidék lakosaiban több a misztikum, mint a másikban. Itt több a fantázia, amott nagyobb az anyagiasság, üzleti szellem. Ott sok a veszekedés, hirtelen az indulat, amott lassúbb, meggondoltabb minden cselekedet. Itt szelíd a kedély, közvetlen, nyílt, barátságos az érzület, amott zárkozottabbak, kétszínűbbek, rosszabbak, bosszúállóbbak az emberek. Még a testtartás, járás, nevetés, taglejtés, tánc, mimika vagy ugyanazon földmunkáknak végzése is vidékenként más és más. Az egyik nagyszerű répamunkás, a másik jó

kaszás. Ez jó kubikus, az kitünő pásztor, amaz meg ügyes fúró-faragó. Itt délceg a testtartás, ott lassú, vontatott a járás. Itt minden tevésben-vevésben a megalázkodás szól felénk, amott a büszke önérzet sugárzik ki. Itt a kimért, lassú tánc van divatban, ott a tüzes ropogós járja. Mélabús a dal itt, szenvedélytől duzzadó amott. És így folytathatnánk még tovább.

Ha azután alaposabban belemélyedünk az illető vidékek s azok emberanyagának tanulmányozásába, csakhamar rájövünk arra is, hogy ez így van egyes vidékeken már századok óta, amióta a mai nép él ott. Sőt ha más vidékre, más miliőbe költöznek, még hosszú generációk múlva is más lesz az egyik, mint a másik.

Nyilvánvaló, hogy nem a miliő, nem a gazdasági helyzet, nem az iskolázottság az oka mindennek — noha ezek szerepe is tagadhatatlan, — hanem az emberanyagban, az emberek szervezetében, velük született testi és lelki sajátságaiban keresendő az okok nagy része, amelyek e különbségeket létre hozzák. Hogy azután már most a rassz vagy a konstitúció játszik-e itt nagyobb szerepet, vagy hogy melyiknek, mikor, milyen része van benne, azt éppen az elfogulatlan embertani vizsgálatok vannak hivatva eldönteni.

Ezek az embertani kutatások pedig arra tanítanak bennünket, hogy minden nemzetnek legfőbb kincse, legfőbb értéke, melytől sokszor léte, jövője, jó és rossz sorsa függ, a saját emberanyaga és pedig annak nemcsak mennyisége, de még inkább minősége. Ezt az emberanyagot, annak öröklött testi és lelki sajátságait, valamint azok öröklődésének mikéntjét megismerni, nemcsak általános tudományos, de elsőrangú nemzeti érdek is. Csak ez képesíthet bennünket arra, hogy a nemzet testanyagában rendelkezésünkre álló értékeket, erőket, hajlamokat, képességeket a nemzet érdekében minél jobban kihasználni, értékesíteni tudjuk.

Különösen emeli ennek a fontosságát az, hogy az öröklött testi és lelki sajátságok a miliő kedvező vagy kedvezőtlen hatása szerint megnyilvánulási formáikban előnyös vagy káros irányban módosulhatnak. Mi csak ezeket a megnyilatkozási formákat látjuk, azokat adottságoknak vesszük, azok alapján építünk, intézkedünk és csodálkozunk, ha az eredmény eltér számításunktól. Pedig ha előbb megismertük volna, hogy a látszólagos jelenség mögött milyen öröklött tulajdonság és milyen miliőhatás rejlik, akkor más intézkedéssel más, jobb eredményt érhattünk volna el, sőt esetleg módunkban lett volna az öröklött sajátság megjelenési formáját a kívánatos irányban meg is változtatni. Az öröklött testi és lelki sajátságok s a társadalmi élet számtalan ható, módosító tényezője itt ezerféle összeszővődésben található s azok megértéséhez beható, örökléstani alapon nyugvó embertani kutatások szükségesek.

És ne feledjük, hogy a nemzet emberanyaga s az abban adott öröklött testi és lelki tulajdonságkészlet nem állandó, hanem nagyon is változó valami. Változtatja a rasszkeveredés, a nemzet testében lévő rasszelemeknek kisebb vagy nagyobb szaporodása, e rasszelemeknek az egyes társadalmi rétegekben való mikénti elhelyezkedése, a ki- és bevándorlás, a faluból a városokba való szivárgás, a házassodás, az egyke s a modern társadalmi élet ezerféle szelektáló hatása. A laikus nem látja ezeket a változásokat, pedig napról-napra előttünk folynak le s idővel a nemzet testét egészen átalakíthatják, rasszbeli összetételét egészen megváltoztathatják. A historikusok és társadalomtudósok azok, akik e jelenséget, illetve annak a nemzet életében való megnyilvánulásait észreveszik, de csak a megnyilvánulásokat látják, az okokat tulajdonképen az antropológusok vannak hivatva megállapítani, de azok is csak beható és teljesen elfogulatlan vizsgálatok alapján. Mert fölületes, vagy

elfogult, célzatos magyarázatok több kárt okozhatnak, mint hasznot. S itt a nemzet életét, létét, jövőjét érintő problémáknak egész tömege vár megoldásra.

Vajjon, hogy a magyarság a Kárpátok gyűrűjén belül erős nemzeti államot tudott alkotni s azt ezer évig, a világtörténelem minden zivatarra dacára a legnagyobb megpróbáltatások közepette is fenn tudta tartani, nem köszönhető-e részben a magyarság nagyszerű emberanyagának, előnyös rasszkeveredésének s annak, hogy a nemzet rasszbeli összetételében 1000 év viszontagságai alatt sem történtek lényeges, káros eltolódások? Ma már antropológiailag bizonyított tény, hogy Róma bukását jórészt emberanyagának kicserélődése és pedig hátrányos kicserélődése idézte elő. A magyar történelemnek nem egy szomorú eseménye összefüggésbe hozható a magyarság rasszbeli összetételében tapasztalható hullámzással. S hogy mit veszítettünk a világháború alatt a nemzet emberanyagában embertani szempontból, az valójában majd csak a következő generációk alatt fog megnyilvánulni, az antropológiai jellegekben azonban máris kimutatható.

Ime, így lesz az embertan a legnemzetibb tudomány.

Joggal mondja a ma élő legtekintélyesebb antropológusok egyike, a már idézett *Eugen Fischer*, berlini egyetemi tanár:

„Nem lehet kétséges, hogy a népek és államok sorsát a legerősebb fokban s a leghatározottabban emberanyaguk rasszbelisége befolyásolja. A világtörténet tulajdonképpen csak egy része a rasszok történetének. És ha sajnáljuk is *Houston Stewart Chamberlain* némi túlajtását és kisiklását, az mitsem változtat azon a tényen, hogy a népek és államok sorsa nagyban függ emberanyaguk rasszbeliségétől, rasszbeli összetételétől. A rasszok keletkezésének és biológiájának kérdései az

emberi élet alapvető és legnagyobb horderejű kérdéseihez vezetnek bennünket. Az emberiség természet-története és kultúrhistóriája nem két különböző, hanem azonos dolgok.”

Az embertani kutatásoknak tehát éppen abban van a legnagyobb hatásuk és egyben hasznuk is, hogy az emberi cselekvények, úgy egyénenkénti, mint csoportos életnyilvánulások helyes megbírálása, értékelése céljából az addig elvonatkoztatva vizsgált jelenségek, cselekmények mellé odaállították egyik fontos ok gyanánt az azokat végbevívő *embert*, annak öröklött testi és lelki sajátságait. A történettudomány ma már ép úgy nem mellőzheti az események és szereplő egyének értékelésében azok embertani sajátságait, mint ahogyan a büntetőjog figyelembe veszi a bűntény elbírálásakor a bűnös egyén öröklött testi és lelki sajátságait, rendellenességeit, kóros elváltozásait.

Annak a régen oly nagy szerepet játszó elvnek, hogy „*si duo faciunt idem, non est idem*”, az embertani kutatások adtak igazi emberhez méltó értelmet és tartalmat, mert valóban nincsen két egyforma ember. Különbözők vagyunk már természettől fogva. S ez áll az emberi élet minden terére, minden megnyilvánulására. A házastársaknak, a szülőknek, a nevelőknek, a papnak, bírónak, orvosnak, csendőrnek, rendőrnek, hivatalnoknak, főnöknek, alattvalónak, szóval mindenkinek, aki emberekkel bánik vagy érintkezik, éppen ezen érintkezés szempontjából, annak könnyebb, símább, megértőbb lefolyása érdekében nem közömbösek az embertani ismeretek.

A nagy görög bölcs mondását tehát embertani alapon oda bővíthetjük, hogy: „*ember ismerd meg magadat, hogy másokat is megismerhess*”. És bizonyára, ha ez az elv hatna át mindenkit minden tetteiben és

minden ítéletében, megváltoznék a világ képe s emberhez méltóbb volna az ember élete. Akkor talán beteljesednék a költő álma is:

„Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán,
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán...”

IRODALOM

Bartucz Lajos: A magyarság faji összetétele. Természettudományi Közlöny, 1927.

Bartucz Lajos: A fajkérdés. Budapest, 1923.

Boas, Franz: Kultur und Rasse. Berlin, 1922.

Buschan, Georg: Menschenkunde. Stuttgart, 1909.

Demiker, J.: Les races et peuples de la terre. Paris, 1926.

Fischer, Eugen: Rasse und Rassenentstehung beim Menschen. Berlin, 1927.

Frizzi, E.: Anthropologie. Berlin, 1921.

Günther, H.: Kleine Rassenkunde Europas. München, 1925.

Hauschild, M. W.: Grundriss der Anthropologie. Berlin, 1926.

Hoerrtes, M.: Natur- und Urgeschichte des Menschen. I—II. Wien, 1909.

Hopf, L.: Über das spezifisch Menschliche. Stuttgart, 1907.

Kraitschek, G.: Rassenkunde. Wien, 1924.

Lambrecht Kálmán: Az őseink. Budapest, 1926.

Leche, W.: Der Mensch. Jena, 1911.

Lenhossék Mihály: Az ember helye a természetben. Budapest, 1921.

Lenhossék Mihály: Az anthropológiáról és teendőinkről az anthropológia terén. Budapest, 1915.

Luschan, F.: Völker, Rassen, Sprachen. Berlin, 1927.

Obermaier—Birkner: Der Mensch aller Zeiten. I—II. Berlin, 1911—1912.

Pittard E.: Les races et l'histoire. Paris, 1924.

Ranke, J.: Der Mensch. I—II. Leipzig, 1911.

Ripley, W. Z.: The Races of Europa. London, 1912.

Schwalbe—Fischer: Anthropologie. Berlin, 1923.

Stratz, C. H.: Naturgeschichte des Menschen. Stuttgart, 1904.

Scheidt, W.: Allgemeine Rassenkunde. München, 1925.

Topinard, P.: Az anthropológia kézi könyve. Budapest, 1881.

Wiedersheim, R.: Der Bau des Menschen. Tübingen, 1908.

TARTALOM

Fejezet	Oldal
1. „Ember ismerd meg magadat”	3
2. A természettudományos szemlélet alkalmazása az emberre	7
3. Mi az embertan?	14
4. Az embertan viszonya a többi tudományokhoz	19
5. Hogyan vizsgáljuk az embert?	
6. Az ember az élők nagy világában	31
7. Séta az emberek között	40
8. Az emberiség természetes tagozódása. A rasszok ..	48
9. Az ember és a társadalom	56
10. Az embertani ismeretek haszna, gyakorlati alkalmazása. Nemzeti tudomány	68
Irodalom	78

BETHLEN GÁBOR

I r t a

SZEKFÜ GYULA

320 oldalon, angol pehelykönnyű esparto papiroszon,
angol egészvászon kötésben, védőtokban

Ára 12 pengő 80 fillér
és a postai szállítás költsége

Évtizedek óta nem jelent meg a magyar könyvpiacra olyan mű, mely önálló tudós kutatás eredményeit élvezetes, mély tanulságokat nyújtó olvasmány formájában tárná fel a művelt nagyközönség előtt. Ilyen munkával ajándékozta meg a nagynevű szerző, Szekfű Gyula és a Magyar Szemle Társaság társadalmunkat.

Szekfű Gyula — a budapesti egyetemen a hazai ujkori történet tanára és a Magyar Szemle szerkesztője — A száműzött Rákóczi, A Magyar állam életrajza, a Három nemzedék című monográfiákkal az országnak kétséggel egyike legjelesebb történetírója.

Bethlen Gábornak, a XVII. század nagy erdélyi fejedelmének most Szekfű tolmából jelenik meg első részletes életrajza. Egy hatalmas politikai egyéniség élet- és jellemrajzát Szekfű a XVII. század nagy munképévé szélesíti ki. E mű mindenkor értékes eleme lesz a művelt magyar olvasó könyvtárának.

Nemes köntösben és páratlanul olcsó áron bocsátja ki az altruisztikus, művelődési célokat követő Magyar Szemle Társaság ezt a könyvkiadványát.

A MAGYAR SZEMLE KINCSESTÁRA

MEGJELENTEK

- 2 SZINNYEI JÓZSEF: A magyar nyelv
- 17 KMOSKÓ MIHÁLY: Az Izlám
- 23 SZERB ANTAL: Az angol irodalom kis tükre
- 25 GRATZ GUSZTÁV: Európai külpolitika
- 27 BAJZA JÓZSEF: Jugoszlávia
- 45 BARTUCZ LAJOS: Mikép fedezte fel az ember önmagát? (Kis anthropologia)
- 58 GLATZ KÁROLY: Velence multja és művészete
- 67 IHRIG KÁROLY: Szövetkezetek
- 84 LASSOVSKY KÁROLY: Világrendszerek
- 96 SZÖLLÖSY LAJOS: A táplálkozás

ELŐKÉSZÜLETBEN

BABITS MIHÁLY: Dante
ECKHARDT SÁNDOR: A francia irodalom kis tükre
PUKÁNSZKY BÉLA: A német irodalom kis tükre
FITZ JÓZSEF: A könyv története
NYIRŐ GYULA: Psychoanalízis
KLEBELSBERG KUNÓ GRÓF: Magyar kulturpolitika
KNOB SÁNDOR: Az ipari munkáskérdés
KÖVESLIGETHY RADÓ: Nap, hold és csillagok
OTTLIK LÁSZLÓ: Parlamentarizmus
SOLYMOSSY SÁNDOR: Magyar népélet
RAVASZ LÁSZLÓ: Protestantizmus
SZABÓ VENDEL: Katholicizmus
TOMCSIK JÓZSEF: Baktériumok

Minden kötet 80 oldal terjedelmű

Ara 1 pengő